

Kettős kötődés: Németország gazdasági helyzete, szerepe az európai integrációban és Közép-Európában, az 1990–2013-as időszakban

Kőrösi István

Németország a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban

Huszonöt éve, 1989-ben kezdődött el az a világtörténelmi eseménysorozat, amely másfél éven belül elvezetett a közép-európai térségben a rendszerváltáshoz és Németország gazdasági-pénzügyi, majd politikai, állami újraegyesítéséhez. Az 1990. július 1-jén létrejött német gazdasági és valutaunió megelőzte az állami újraegyesítést, amelyre 1990. október 3-án került sor. E tanulmányban áttekintem a német gazdaság helyzetének és nemzetközi pozícióinak alakulását az 1990–2013-as, csaknem negyedszázados időszakban, valamint bemutatom Németország helyét, szerepét az európai gazdasági integrációban és Közép-Európában. Németország kettős kötődése azt jelenti, hogy az ország egyszerre tekint nyugat felé, Brüsszelre, valamint kelet felé, a közép-európai térség meghatározó jelentőségű gazdasági és politikai alkotórészeként. A kettős kötődés mellett harmadik dimenzióként az elmúlt negyedszázadban nagymértékben megerősödött Németország transzatlanti és világ gazdasági és -politikai kapcsolatrendszere, a legnagyobb potenciálú európai országgént a „global player” szerepét mindenképpen vállalnia kellett.

Németország kettéosztottsága évtizedekig sajátos konfliktusos helyzetet jelentett Európában, ami meghatározta az NSZK atlanti és integrációs kötődését. A nyugatnémet-keletnémet viszonyrendszerben biztosítania kellett a túlélést az abnormalitás korlátai közepette, ugyanakkor az ún. „keleti politika” (*Ostpolitik*) keretében pedig rendezni, majd fokozatosan fejleszteni kívánta a kelet-közép-európai országokhoz fűződő kapcsolatokat. Az NSZK nyugati integrációs politikája (*Westbindung*) egyben tudatosan az önkéntes lekötés, beágyazódás politikája is volt (*Selbstbindung*).¹

Németország újraegyesítése új helyzetet teremtett Európában és a világban. Az újraegyesült ország alapvető törekvése és érdeke az volt, hogy gazdaságilag és politikailag

még erőteljesebben beágyazódjon az európai integrációba és a nemzetközi kapcsolatrendszerbe. Partneri súlyát növelte, hogy elmélyítette a német–francia együttműködésben, valamint a maastrichti szerződés kidolgozásában és elfogadtatásában játszott szerepét, és a két ország együtt hozzájárult a Gazdasági és Monetáris Unióhoz vezető út megnyitásához (a szerződést 1992. februárban írták alá). Az ún. egységes belső piac (1993 januárjától) tovább erősítette Németország exportőri szerepét. Az ország politikai súlya megnőtt, az újraegyesítés feladatai és költségei viszont beszűkítették a pénzügyi mozgásterét, különösen az integrációban való pótlólagos pénzügyi tehervállalási képességét.²

A Németországgal szembeni nemzetközi elvárások – elsősorban a gazdasági lokomotív szerep felvállalása és a finanszírozás terén – nagyobbak voltak, mint amit az teljesíteni tudott. Az 1990-es évektől a 2000–2010-es évtized közepéig a német volt az EU egyik leglassabban növekedő gazdasága, így a mozdony, azaz a húzóerő funkciót nem tudta betölteni. Korábban, az integráció előmozdításában, a német szerepvállalás egyszerre jelentette az elmélyítés és a kibővítés támogatását, s mindkettő a német mozgásteret tágította. Az újraegyesítés terheit tapasztalva azonban Németország egyre óvatosabbá vált az EU keleti irányú kibővítésével kapcsolatban. Politikailag támogatta azt, azonban ragaszkodott a csatlakozás feltételrendszerének minden korábbinál részletesebb kidolgozásához és a finanszírozási terhek limitálásához. Máig ható probléma, hogy Közép-Európa nyugati és keleti része nem tudott a kívánatos mértékben összeformni, a regionális szakadék nagymérvű maradt.

Az elmúlt negyedszázadban egyértelmű volt, hogy Németország a nemzetközi politikai, gazdasági, biztonsági kapcsolatrendszerben nem a dominancia irányába kívánt elmozdulni, hanem a multilaterális struktúrákban való megfelelő részvételre törekedett, és különösen a nemzetközi konfliktusokkal kapcsolatban tűnt ki, hogy állásfoglalása és szerepvállalása igen megfontolt, sőt visszafogott. Európa-politikájában gazdaságpolitikai téren (is) a konszenzusereső pragmatizmus útját követi. A német gazdaság nemzetközi pozícióit értékelve az látható, hogy az újraegyesítés, az integráció, a regionalizáció és a globalizáció kihívásaira adandó, illetve adott együttes válaszadás határozta meg a német gazdaságpolitika irányvonalát. A szociális piacgazdaság szociális jellegének fenntartása az elmúlt negyedszázadban egyre inkább korlátokba ütközött, sőt a véglegesen kiépítettnek látszó jóléti rendszer fontos elemei fenntarthatatlannak bizonyultak, ezért korlátozni kellett azokat. A különböző reformcsomagok nagy részének fő tartalmát a megszigorítások, leépítések jelentették, így a „reform” kifejezés Németországban (is) majdnem a restriktció szinonimájává vált. Súlyos feladat a szociális piacgazdaság megújítása, a 21. században megvalósítható modelljének kialakítása, amely a fejlesztéspolitika bázisán érne el a pénzügyi stabilitás és a fenntartható fejlődés összeegyeztetését. A kettős kötődés alapján Németország hármas orientációt valósít meg: az európai unióbeli, a közép-európai és a világgazdasági kapcsolatrendszerének

egymásba építését. „Global player” szerepe gyorsan erősödik, elsősorban az ázsiai, főleg a kínai és a délkelet-ázsiai régióval való együttműködésének hatására.

A német gazdaság fejlődése az 1990–2013-as időszakban, nemzetközi összehasonlításban

Németország gazdasági versenyképessége nem foglalható össze egyetlen summás megítélésben. E tanulmányban a kiválasztott fő területeken mutatom be az 1990–2013-as időszak fejlődési tendenciáit.³

Németország területe az újraegyesítés óta 357.114 km²-t tesz ki, népessége 1990-ben mintegy 80 millió fő volt. Ez az ezredfordulóra meghaladta a 82 millió főt, majd 2005-ig csaknem félmillióval növekedett; azt követően viszont fogyásnak indult, amit a betelepülések csak részben tudtak ellensúlyozni, így 2013-ban 82,09 millióan éltek az országban. A német népesség aránya csökken Európában, s a betelepülések nélkül abszolút számban is visszaesést mutatna. A népességszám zsugorodása különösen a keletnémet tartományokban aggasztó tendencia. A probléma hátterében az előregedés és a születések számának csökkenése áll, ami Európában a leginkább Németországban és Magyarországon jelentkezik. Ennek kezelése súlyos, különleges terheket ró a gazdaságpolitikára, az egészségügyi és a nyugdíjrendszer finanszírozására.

Az EU 28 tagállamának össznépessége viszont 1990 és 2013 között közel 50 millió fővel szaporodott, 2013-ban 508 millió főt tett ki. Az USA lakossága 317 millió, Japáné 127 millió. Az EU28-ak népességnövekedésének túlnyomó részét az EU15-ök adják, ahol – döntően a betelepüléseknek köszönhetően – mintegy 40 millió a gyarapodás. A gazdaságpolitika alakításában a demográfiai helyzetet egyre inkább figyelembe kell venni. Az ellátási rendszerek strukturális reformja mindenütt igen nehéz, de elengedhetetlen feladat.

Németország bruttó hazai termékének értéke 1989-re vonatkozóan 1328,2 milliárd euróra tehető, melyből az NSZK-ét 1147,2 milliárd, az NDK-ét 181,0 milliárd euróra becsülték. Az újraegyesítés megnövelte Németország gazdasági potenciálját, de az egy főre jutó fejlettségi mutatók a keletnémet tartományok terhes öröksége miatt jelentősen romlottak. A német gazdaság az ezredfordulón 2063 milliárd eurót, 2013-ban 2737 milliárd eurót állított elő. Németország az EU27-ek bruttó hazai termékéből 1995-ben még 27 százalékkal részesedett, 2013-ban viszont, a tartósan lassú növekedési pálya következményeként, az EU28-ak közt már csak 21 százalékos a súlya. (2. táblázat)

A fejlettségről és annak színvonaláról az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson mért GDP fontos jelzéssel bír. Az EU15-ök adatát 100-nak véve, Németország nyugati fele 1990-ben 23,2 százalékkal volt fejlettebb az EU15-ök átlagánál; 1995-ben Németország egésze 11,2 százalékkal haladta meg az átlagot, míg 2013-ban 12,2 százalékkal. E téren

az 1990-es évtized nagy részét a német visszaesés jellemezte, a 2000–2013-as időszakban azonban lassú, minimális növekedés következett be. Ausztria az egy főre jutó GDP szempontjából az 1990-es évek óta folyamatosan megelőzi Németországot, és stabilan tartja az előnyét. Az USA egy főre jutó GDP-je 1990-ben 32,8 százalékkal haladta meg az EU15-ök átlagát, 2013-ban már 41,5 százalékkal. Japán pozíciója viszont az 1990-es évek közepe óta folyamatosan romlik, s 2008 óta már az EU15-ök átlaga alatt van: 2013-ban annak a 97,6 százalékát érte el. (3. táblázat)

A német gazdasági fejlődésnek hosszú távon is az egyik vitathatatlanul legkedvezőbb tényezője a relatív árstabilitás biztosítása, az infláció tartósan alacsony üteme. Az infláció leszorítása és alacsony szinten tartása már kezdettől fogva a német gazdaságpolitika alappillérei között szerepelt, az erhardi célok, azaz a mágikus háromszög (majd négyyszög) legelső elemeként. Érdekes rámutatni az elmúlt negyedszázad kapcsán is, hogy Németországban csaknem folyamatosan alacsonyabb volt az infláció, mint fő versenytársainál, s ez, az azokénál lassúbb termelési költségnövekedést eredményezve, javította a német gazdaság exportjának versenyképességét. Az olcsóbb importárakból a fogyasztók is jelentősen profitáltak.

1990 és 2013 között a fogyasztói áremelkedés Németországban mindig jelentősen az EU15-ök átlaga alatt maradt. Nemzetközi összehasonlításban a fejlett országok közül csak Svájc és Japán produkált időnként a németnél alacsonyabb fogyasztói áremelkedést, sőt előfordult e két országban a fogyasztói árszínvonal csökkenése is. Érdeemes megjegyezni, hogy az elmúlt 23 évben sikerült leszorítani a németnél korábban jóval magasabb francia inflációt. A francia monetáris politika, érzékelve a német monetáris politika sikerét és kedvező gazdasági hatásait, igyekezett csatlakozni a német stabilitásorientált irányvonalhoz, sőt a maastrichti kritériumokat is közös német–francia egyetértéssel fogadták el. A francia fogyasztói áremelkedés 1990–1995-ben a németországinál is alacsonyabb volt, az elmúlt 18 évben azonban valamivel magasabb. Az euróövezethez való csatlakozás érdekében Olaszország is leszorította az inflációt, s a fontot megőrző Nagy-Britanniában is lassú volt az áremelkedés. Az amerikai egyesült államokbeli infláció általában magasabb az EU15-ök átlagánál, sőt az EU28-akénál is.

A gazdasági növekedés, a strukturális fejlődés, a modernizáció és a versenyképesség javítása szempontjából egyaránt kulcskérdés a beruházások, különösen a gép- és berendezésberuházások alakulása. Az állótőke-beruházások alakulása az EU, az USA és Japán összehasonlításában az 1990–2013-as időszakban érdekes fejlődési tendenciákat mutat.

Az EU15-ökben 1990-ben a GDP 22,0 százalékát fordították bruttó állótőkeképzésre, 2000-ben 20,5 százalékot, 2013-ban 17,0 százalékot. Németország az 1990-es években valamivel az EU15-ök átlaga fölött valósított meg állótőke-beruházásokat, a 2000–2013-as időszakban viszont elmaradt attól, holott a keletnémet tartományokban a nagyarányú beruházások jórészt szövetségi forrásokból folytatódtak. Németország nyugati felében

1990-ben a GDP 21,3 százalékát fordították állótőkeképzésre, 1995-ben Németország egészében 21,9 százalékot. Az egyötöd feletti beruházási ráta az újraegyesítés nyomán megnőtt beruházások következménye volt. 2000–2005 között érezhetően visszaesett az állótőke-beruházások rátája: a GDP 21,5 százalékáról 17,4 százalékára. Ugyancsak visszaestek a beruházások a 2008–2009-es válságban is. A válság után a beruházások fellendülését újabb visszaesés követte. 2013-ban a beruházások a GDP 17,2 százalékát tették ki. Németországhoz viszonyítva Franciaország és Olaszország az 1990–2013-as időszakban magasabb arányú állótőke-beruházásokat valósított meg, Nagy-Britannia viszont jóval elmaradt a német aránytól. Nagy-Britanniának az elmúlt 23 éves átlageredménye nem érte el az EU15-ök átlagát sem. Az új EU-tagországokban az állótőke-beruházások rátája magasabb, mint az EU15-ökben, így ez tükröződött az EU27-ek átlagában is, de viszonylag kis súlyuk miatt csupán elhanyagolható mértékben.

Az Amerikai Egyesült Államok állótőke-képzési rátája az elmúlt 23 évben összességében elmaradt az EU15-ök és az EU27-ek átlagától. Az 1990-es évek második felében viszonylag hosszú és jelentős ütemű növekedési periódus alakult ki, majd a 2001-ben kibontakozott válság hatására csökkentek a beruházások. Az állótőkeképzés a 2000. évi 20 százalékról a 2008–2009-es válságban 15,6 százalékra esett vissza. 2013-ban 19,1 százalékot tett ki, amivel az USA az európai versenytársait megelőzte. Japán az Európai Uniónál és főleg az Egyesült Államoknál hagyományosan jóval nagyobb mértékű beruházási tevékenységet folytat, különösen a gép- és berendezésberuházások terén. Igaz volt ez az elmúlt 23 évben is, de az 1990. évi 32,1 százalékos – nemzetközileg kiemelkedő – állótőke-képzési ráta tendenciaszerűen csökkent: 2000-re 25,2 százalékra, 2009-re 21,0 százalékra. Azt követően minimálisan újra emelkedett, és 2013-ban 21,6 százalékot ért el.

Az állam gazdasági szerepvállalásának fontos aggregált mutatói: a költségvetési bevételek és a kiadások arányának alakulása a GDP-hez viszonyítva. Nemzetközi összehasonlításban az országok igen eltérő fiskális politikát folytattak az elmúlt 23 évben, és időszakonként is változó tendenciák mutatkoztak. Németország nyugati felében az 1980-as évekbeli (1982–1989 közötti) költségvetés-szanálás következtében 1990-ben a költségvetés bevételei a GDP 41,0 százalékát, kiadásai pedig 39,6 százalékát tették ki. Az újraegyesítés nyomán a költségvetés terhei rendkívül megnöttek. A keletnémet tartományok szanálásának költségei 1991–1993 között a német költségvetésben évente 162–194 milliárd márkával, majd utána is közel évi 200 milliárd márkával, azaz 90–100 milliárd eurónyi összeggel szerepeltek. 1995-ben a költségvetési bevételek a GDP 44,6 százalékát, kiadásai 44,7 százalékát tették ki. 2000-re az elvonások aránya a GDP 46,0 százalékára nőtt. Franciaország és Ausztria ennél is nagyobb, viszont Nagy-Britannia és Olaszország ennél kisebb elvonást alkalmazott. Németország költségvetési kiadásai 2000-re meghaladták az EU15-ök, sőt az EU27-ek átlagát is. A 2004–2008 közötti pénzügyi stabilizáció eredményeként 2008-ra a költségvetési kiadások arányát sikerült a GDP 40,9 százalékára leszorítani, amivel Németország alacsonyabb arányt ért el, mint a másik három említett ország.

Az állami költségvetési bevételek 1990-ben az Egyesült Államokban a GDP 31,1 százalékát, Japánban 33,4 százalékát érték el. A vizsgált időszak rendkívül sok költségvetési programjának végeredménye mégis az, hogy jelenleg az USA a 23 évvel ezelőttinél jóval magasabb állami kiadási arányt produkál (a költségvetési kiadások a GDP 34,7 százalékát teszik ki). Japánban ez az arány 1990-ben még jóval elmaradt az Egyesült Államokétól, 2000 óta azonban tetemesen meghaladja azt, és a GDP-hez mérten 2013-ban 39,1 százalékot ért el. Így az állami kiadások terén Japán nemcsak utolérte az USA-t, hanem jóval nagyobb arányú költségvetést valósít meg, ezáltal a visszafogott állami költekezés képe mára a múlté. A japán állami költségvetés kifejezetten expanzív, de az elmúlt 15 évben ezzel sem sikerült összességében kielégítő növekedést generálnia, az adósságállomány viszont rekordmagasságba szökött: 2013-ban meghaladta az éves GDP 240 százalékát, amivel Japáné a legeladósodottabb európai államokét is jelentősen meghaladja. Az 1990–2013 közötti költségvetési tendenciák eredményét értékelve megállapítható, hogy az állami kiadások/GDP arány az EU15-ökben, az EU27-ekben és az összes nagy tagországban magasabb 2013-ban, mint 1990-ben volt.

Az adósságállomány adatai nemzetközi összehasonlításban a fejlett országokra vonatkozóan 1990–2013 között rendre az adósságállomány/GDP arány nagymértékű megugrásának tendenciáját mutatták, 2008–2010 között pedig különösen drámaian tovább romlott a helyzet. Németország bruttó adósságállománya 1990-ben – csak a nyugati tartományokat számítva – a GDP 41,3 százalékát tette ki; az egyesített Németországhé 1995-ben 55,6 százalékot ért el, s a következő tíz évben is folyamatosan emelkedett. 2000 óta nem sikerül betartania a 60 százalékos maastrichti küszöbértéket, az adósság szintje folyamatosan a fölött van. 2004 után kedvező költségvetési folyamatokat sikerült beindítani Németországban, így 2008-ig mérséklődött a bruttó adósságállománynak a GDP-hez viszonyított aránya. Az adósságállomány/GDP arány a 2009-es válság nyomán ismét nagyarányú romlást mutatott, s 2013-ban csaknem kétszerese lett az 1990. évinek: 79,6 százalékot tett ki. Így az elmúlt 23 év összesített tendenciája igen negatív. A fejlett országok többségében még ennél is jóval kedvezőtlenebb a helyzet. 2013-ban csak Finnország, Luxemburg és Ausztria van Németországnál jobb helyzetben az adósságállományt tekintve. 1990 és 2010 között valamennyi európai uniós ország felhalmozott adósságállománya megnőtt.

Az Amerikai Egyesült Államok adósságállománya 1990-ben és az 1990-es évtized elején még magasabb, 2000-ben viszont alacsonyabb volt Németországhénál. A 2008-as válság óta az USA adósságállományának mértéke folyamatosan nagyobb a németnél, és 2013-ban már 104,7 százalékot tett ki. Japán eladósodása az elmúlt 23 évben drámai mértékben növekedett: 1990-ben a GDP 68,4 százalékát tette ki, az ezredfordulón már 142,1 százalékot ért el, és 2013-ra 243,4 százalékra ugrott.

A jólét egyik fontos, jól mérhető mutatója az egy főre jutó magánfogyasztás színvonalának alakulása. Az EU15-ök átlagát 100-nak véve, 1990-ben Németország nyugati tartományaiban az egy főre jutó magánfogyasztási kiadások 18 százalékkal haladták

meg a közösségi átlagot. 1995-ben egész Németországban ez a költség még 10,3 százalékkal, 2000-ben azonban már csak 3,2 százalékkal volt magasabb az átlagnál. A 2000–2013-as időszakban pedig az egy főre jutó magánfogyasztás Németországban magasabb ütemben nőtt, mint az EU15-ök átlaga: 2013-ban az utóbbinak 110,1 százalékát érte el. 2013-ban ugyanakkor az egy főre jutó brit fogyasztás magasabb volt a németországinál: az EU15-ök átlagának 113,5 százaléka. A francia fogyasztás is átlag feletti volt, az olasz viszont lényegesen elmaradt az átlagtól.

Az Egyesült Államokban a magánfogyasztás egy főre vetítve 1990-ben az EU15-ök átlagának 154,4 százaléka volt, 2013-ban pedig 157,0 százaléka. Az USA a belső és külső eladósodása ellenére nemcsak fenntartotta, de növelte is a belföldi fogyasztását, importja révén egyre inkább a saját termelése fölötti színvonalon fogyaszt. Japánban a fogyasztás 1990-ben és 2010-ben is egyaránt az EU15-átlaga körül alakult, 2013-ban 3,9 százalékkal volt annál magasabb.

A munkanélküliség neuralgikus válságprobléma az egész világgazdaságban. Németországban nemzetközi összehasonlításban és történelmi dimenzióban tekintve is folyamatosan kedvezőbb a helyzet, mint az EU átlagában, illetve a fejlett országokban. 1990-ben Németország nyugati felében 4,8 százalék volt a munkanélküliségi ráta. A német újraegyesítés alapvetően új helyzetet teremtett: a keletnémet gazdaság jó részének leépülése miatt ott 17 százalék fölé szökkent a munkanélküliség, és az elmúlt 23 évben átlagosan több mint a kétszerese maradt a nyugati tartományokénak. Németország nemzetközi pozícióját értékelve az ország munkanélküliségének átlagát hasonlítjuk össze a versenytársaiéval, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a keletnémet foglalkoztatási helyzet folyamatosan súlyos tehertételként jelentkezik az egész német gazdaságban és annak finanszírozásában. A keletnémet munkanélküliség a nagymérvű belső migráció egyik fő oka. A probléma nem kezelhető önmagában a munkahelyteremtés általános ösztönzésével, mert a munkaerő iránti kereslet és kínálat szerkezete igen eltérő, a rendelkezésre álló humán erőforrás állapota (képzettség szerkezet) nem megfelelő.

A 2008 őszen kirobbant pénzügyi válság nyomán mindenütt romlott a foglalkoztatási arány. E téren ma mind az EU átlagában, illetve Németországban, mind pedig az Egyesült Államokban és Japánban lényegesen rosszabb helyzetet találunk, mint a vizsgált időszak kezdetén. Németországban az újraegyesítés utáni években, 1995-ig 8,0 százalékra nőtt a munkanélküliségi ráta, a keletnémet tartományokban ennek több mint kétszeresére. A 2000–2010-es évtized közepén jóval 10 százalék feletti volt a munkanélküliség, 2005-ben országos átlagban 10,7 százalékot tett ki. A 2008–2009-es válságban átmenetileg súlyos gondokkal kellett megküzdeni, de a válság után, 2013-ra sikerült a munkanélküliséget az EU-átlagnak kevesebb mint a felére csökkenteni, így az jelenleg 5,4 százalékot tesz ki. A munkanélküliek száma 3 millió alá csökkent. Ezt az eredményt döntően aktív munkaerő-piaci intézkedésekkel, a részmunkaidős és az atipikus munkavállalás kiterjesztésével érték el. A foglalkoztatás javításának fő forrása, hogy a munkát egyre több emberre osztják el.

2013-ban az 1990. évinél magasabb munkanélküliségi rátát találunk Franciaországban, Nagy-Britanniában és Olaszországban is. Az Egyesült Államokban és különösen Japánban az európai uniós aránynál folyamatosan kisebb a munkanélküliség, de 1990 és 2013 között megnőtt: az USA-ban 5,5-ről 7,5 százalékra, Japánban pedig 2,1-ről 4,0 százalékra.

A világgazdasági versenyképesség szempontjából fontos mutató a fajlagos reálbér-költség (*real unit labour costs*) alakulása. A 2000. évi adatot 100-nak véve, Németországban tendenciájában kimutatható, hogy a fajlagos reálbérköltségek lényegében változatlanok maradtak az 1990-es évtizedben. 1995 és 2000 között igen kis mérvű, 0,4 százalékpontos csökkenés mutatkozott. Ez a termelékenység növekedésének, a modernizációs beruházások hatásának, a fajlagos hozzáadott érték növelésének és a bérköltség-növekedés alakulásának együttes hatását tükrözi. A német átlagnál kedvezőtlenebb a keletnémet tartományok fejlődésének alakulása. Az 1990-es években a bérköltségek növekedése Németország keleti felében gyorsabb volt, mint a termelékenységé, így ez a mutató kedvezőtlenül alakult. Alapvetően ez a magyarázata annak, hogy a nyugatnémetnél alacsonyabb bérek ellenére sem érte meg a munkaigényes termelést a keletnémet országrészbe telepíteni. Így az utóbbi tartományokban igen tökeigényes modernizáció valósult meg. Németország egészét tekintve, 2005 és 2013 között gyakorlatilag nem változott a fajlagos bérköltség. (2005-öt 100-nak véve, 2013-ban 100,1-et tett ki).

Az EU15-ök átlagában 1990–2000 között 5,3 százalékponttal csökkent a fajlagos reálbérköltség. A legnagyobb EU-gazdaságok közül mindenütt kedvezőbben alakult ez a mutató, mint Németországban. A fajlagos bérköltségek alakulása a kibocsátáshoz képest a legkedvezőbb Olaszországban volt, ahol 14,8 százalékkal mérséklődött a fajlagos reálbérköltség színvonala. Ez egyaránt tükrözi a kedvezően alakuló árfolyam hatását, a termelékenység növekedését, a korábbi gyors ütemű nominális bérnövekedés lassulását. Az USA-ban a fajlagos reálbérköltség-színvonal 2000-ben 1990-hez viszonyítva lényegesen nem változott, Japánban pedig teljesen változatlan maradt.

A 2010. évi helyzetet értékelve megállapítható, hogy Németországban, az Európai Unióban (Olaszország kivételével), az Amerikai Egyesült Államokban és Japánban egyaránt alacsonyabb volt a fajlagos reálbérköltség színvonala, mint 2000-ben. 2005 és 2013 között viszont Németországban nem változott a fajlagos bérköltség mutatója az időszak egészét tekintve, míg Franciaországban, Olaszországban és Nagy-Britanniában romlott a helyzet, az USA-ban és Japánban ugyanakkor e téren javult a versenyképesség. Az elmúlt 23 évben összességében a kibocsátáshoz képest a bérköltség-ráfordítások mindenütt csökkenő tendenciát mutattak. Ez az Egyesült Államokban és Japánban nagyobb mérvű volt, mint az EU-ban.

A német külgazdasági pozíciók és a működőtőke-kivitel alakulása

A világgazdasági bekapcsolódás mértékét jól jelzi az export/GDP és az import/GDP arány alakulása. A világgazdasági nyitottság és egyben az összefonódottság alakulása fontos tanulságokkal szolgáló tendenciákat mutat az elmúlt negyedszázadban. Németország (az NSZK) 1990-ben jóval nagyobb mértékű világgazdasági bekapcsolódást mutatott, mint Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország. Az NSZK 1990-ben GDP-jének egyharmadát exportálta, az újraegyesített Németország viszont csak kevesebb mint egynegyedét: 1995-ben 24,0 százalékát. Ez nagyban tükrözi azt a tényt, hogy a keletnémet tartományok exportjának 94 százaléka szűnt meg, az újraegyesítés után a világpiacon versenyképtelenné válva.

2000-ben az EU27-ek átlagában az exporthányad a GDP-hez viszonyítva 35,9 százalék, az EU15-ökben 35,4 százalék volt, azaz a nyugat-európai és a kibővített EU adata már az ezredfordulón csaknem azonos mértéket mutatott, a kis közép- és kelet-európai országoké azonban lényegesen magasabbat. Németország 2000-ben újra GDP-jének egyharmadát (33,4 százalékát) exportálta, így exportorientációja ismét a korábbi szintre emelkedett, és jóval meghaladta Franciaországét, Nagy-Britanniáét és Olaszországét. Ez az arány az ezredfordulón az Egyesült Államokban és Japánban egyaránt 11,0 százalék volt.

A 2000–2013-as időszakban ugrásszerűen megnőtt Németország exportja és exporthányada is. 2008-ban már GDP-jének majdnem a felét (47,3 százalékát) exportálta, és a 2008-ig terjedő időszakban a világ legnagyobb exportőre volt, messze megelőzve az Egyesült Államokat. (2009-ben Kína hódította el tőle a vezető exportőri szerepet.) Az export/GDP arány 2008-ra az EU27-ekben 41,2 százalékra, az EU15-ökben 40,0 százalékra nőtt. Franciaországban, Nagy-Britanniában és Olaszországban ez az arány 26–30 százalék között mozgott. A 2008–2009. évi válságban az exportlehetőségek beszűkültek, és az export értéke is világszerte csökkent. 2009-ben és 2010-ben a GDP exporthányada mindenütt visszaesett. Németország esetében különösen is nagymérvű volt a zuhanás: 2008-hoz képest az exporthányad a GDP-hez viszonyítva közel 7 százalékponttal esett vissza, 40,7 százalékra. Valamennyi vizsgált fejlett országban visszaesést tapasztalunk. (4. táblázat)

2009-ben igen fontos esemény történt a világkereskedelemben. A világexportban Kína lépett az első helyre a kivitel értékét tekintve, megelőzve Németországot, amely így a második helyre szorult, az USA pedig a harmadik helyen állt. 1990 és 2013 között minden országban számottevően megnőtt a GDP értékesítésében a kivitel aránya, s 2013-ban mindenütt magasabb volt az exporthányad, mint 1990-ben. A német gazdaság exportorientációja nemcsak fennmaradt, de meg is erősödött. A kínai export előretörése miatt azonban a világexportban való elsőség megtartásához ez sem volt elegendő. 2013-ban Németország megtermelt bruttó hazai termékének több mint felét (50,4

százalékát) exportálta, ami páratlanul magas arány a fejlett országok között. Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország esetében ez az arány jelenleg a 27–32 százalékos sávban mozog. Az USA GDP-jének 13,6, Japán 16,7 százalékát exportálja.

Az import/GDP arány terén az exporthoz hasonló növekedési tendencia mutatkozott az elmúlt 23 évben. 1990 és 2010 között Németországban a kivitel aránya a GDP-hez viszonyítva folyamatosan magasabb volt, mint a behozatalé. 2013-ra az utóbbi 44,4 százalékra emelkedett. A hagyományos német export aktívum nemcsak visszatért, de túl is szárnyalta az újraegyesítés előtti csúcst, így a külkereskedelmi mérleg és a teljesítménymérleg is rekordtöbbletet mutatott. A GDP-hez mérten az importhányad az Egyesült Államokban általában magasabb, mint az exporthányad, Japánban a helyzet fordított. (5. táblázat)

A folyó fizetési mérleg Németországban, a nyugatnémet tartományok adatai alapján, 1990-ben többletet mutatott, ami a GDP 3,7 százalékát érte el. A legnagyobbak közé tartozó EU-tagországok rendre deficitesek voltak. A hiány mértéke Nagy-Britanniában volt a legszámottevőbb: a GDP 3,8 százalékát érte el. Az EU15-ök folyó fizetési mérlegének hiánya 0,7 százalék, az Egyesült Államoké 1,3 százalék volt, Japán a GDP-hez viszonyítva 1,5 százalékos többlettel zárt. A fejlett országok közül Japán volt az egyetlen, amely az 1990–2013-as időszakban minden évet folyó fizetési mérleg aktívummal zárt.

Németország folyó fizetési mérlege az 1990-es években és 2000-ben is hiányt mutatott, ami a GDP 1,6 százalékát tette ki. 2000–2008 között Németország folyó fizetési mérlege egyre nagyobb aktívummal zárt, ami a növekvő exporttöbblet hatását tükrözte. 2009-ben a fejlett országokban nemcsak a kivitel, de a behozatal is visszaesett. A válságban a német fizetésimérleg-többlet arányát tekintve mérséklődött, de 2010 után újra rekordmagasságba emelkedett. Az elmúlt években a külkereskedelem aktívuma nyomán évente közel 200 milliárd euró többletbevétel áramlott Németországba. 2013-ban a folyó fizetési mérleg kimagasló aktívummal zárt: a GDP 7,0 százalékát érte el. Ugyanebben az évben Németország és az EU15-ök helyzete a fizetési mérleg szempontjából 1990-hez viszonyítva kedvezőbbé vált, az Egyesült Államoké és Nagy-Britanniáé romlott, Franciaországé változatlan maradt. Az ezredfordulóhoz képest az EU28-ak és az EU15-ök is jobb helyzetben vannak, az USA fizetésimérleg-deficitje csökkent (jelenleg 2,6 százalék), Japánban pedig a többlet 1,2 százalékra mérséklődött. (6. táblázat)

A külkereskedelmi cserearányok hosszú távú alakulása a nemzetközi versenyképesség és rentabilitás fontos mércéje, mert a világpiac értékítéletét jelzi arról, hogy az összességében fel- vagy leértékeli a nemzeti munkát. Emellett azonban számos tényezőtől függ a cserearányok alakulása. Az exportstruktúra javulása mellett az importárak alakulása, ingadozása befolyásolja azt nagymértékben, különösen a világpiaci kőolajé és gázé az energiaimportra szoruló országokban. Németországban és Franciaországban a cserearányok 1990 és 2005 között alig változtak. A cserearányok alakulásából nem vezethetők le a német gazdaság fő folyamatai, és megfordítva, a német gazdasági fejlődés sem

hatott érdemben a cserearányokra. Ennek fő magyarázata azonban az, hogy a különböző változások összhatásának eredője kiegyenlített volt. A 2005–2013-as időszakban a német cserearányok 2 százalékkal romlottak. Ennél valamivel nagyobb volt a cserearányok romlása az USA esetében, Japán vonatkozásában pedig drámai mértékűről beszélhetünk. A 2005. évi értéket 100-nak véve ez a mutató 2013-ban Németországban 98,0, az Egyesült Államokban 97,7, Japánban pedig mindössze 76,1 százalék volt. Németország a cserearányok javításában a történelem folyamán többször is sikert ért el. 1987-re, magas minőségű exportjának világpiaci árnövekedése révén, mindkét olajárrobbanás hatását ledolgozta. A német exportstruktúra jelenleg is kedvező, fajlagos értékesülése jó. A cserearányok alakulása korszakunkban jórészt derivátum, döntően az energiahordozók világpiaci árának alakulásától függ.

Németország világgazdasági kapcsolatrendszerében a működőtőke-kivitel expanziója igen jelentős szerepet játszott az újraegyesítés óta eltelt időszakban. A német közvetlen befektetések állománya 1990-ben 115,75 milliárd eurót tett ki, az ezredfordulóig több mint ötszörösére, 2011-ig pedig közel tízszeresére, 1144,03 milliárd euróra nőtt. Ezzel párhuzamos ütemben nőtt az EU27-ekbe irányuló FDI-export is: 1990-ben és 2011-ben egyaránt 54 százaléka irányult az EU-ba. A kontinensek közül Európa után Amerikában fektetik be a legtöbb német tőkét, tőkeexportjuk 27,3 százalékát. Az Ázsiába irányuló tőke kivitelük az elemzett időszakban értékben a hússzorosára emelkedett, ezzel annak részesedése 9,1 százalékra nőtt, Afrikáé viszont 1 százalék alatti maradt. 1990-ben a német FDI-export fő célországa az USA, Franciaország és Hollandia volt. 2011-ben is az Egyesült Államokban fektették be a legtöbb német tőkét: 22,2 százalékot. A második fő célország, Nagy-Britannia, 2011-ben a német befektetések 10,2 százalékát vette fel. A célországok sorrendjében a Benelux-államok következnek, Franciaország a 6. helyre került. A Kínába irányuló FDI 1990 óta ugrásszerűen megnőtt: az akkori 83 millió euróról az ezredfordulóra 5,62 milliárdra, 2011-re 38,80 milliárd euróra, és a legutóbbi években az expanzió tovább folytatódott. A jelen és a belátható jövő tendenciája, hogy a bruttó hazai termék növekedésénél gyorsabb ütemű a külkereskedelem bővülése, a működőtőke-áramlás pedig az utóbbit is túlszárnyalja. (10. táblázat)

A német gazdaság, gazdaságpolitika és az európai integráció

Németország kezdettől fogva érdekelt volt a nyugat-európai integrációs törekvésekben, ezért azok aktív formálójaként lépett fel. A Bonn–Párizs-tengely az Európai Gazdasági Közösség (EGK) megalakulásakor annak fő erővonalát képezte. Az NSZK az integrációban való részvételtől a gazdasági expanziós lehetőségeinek kiszélesedését várta, amelyből sikeresen profitált is, és az EGK legnagyobb ipari exportőrévé vált. Az ország az integrációban az Európai Közösség (EK) továbbfejlesztésének fő irányaként már a

vámunió megteremtése után, 1968-tól a gazdasági és valutaunió mielőbbi létrehozását sürgette. Németország az EK kereskedelempolitikájában is fontos szerepet játszott; ez érthető, ha mérlegeljük a külső partnerek szállítói és felvevői piaci szerepét. Az NSZK a kelet-nyugati kapcsolatokban, továbbá az EFTA-országokkal, az ASEAN- és a mediterrán térséggel, a kőolajexportőr országokkal, a Közép- és Dél-Amerikával folytatott kereskedelemben egyaránt az első helyen állt. Az NSZK az EFTA felé való nyitásban is nagy aktivitást mutatott, melynek nyomán egész Nyugat-Európa ipari szabadkereskedelmi övezetté vált, 1994-ben pedig létrejött az Európai Gazdasági Térség. Az integrációs folyamatban Németország mindig a kibővítések és az elmélyítés motorjának szerepét töltötte be, de pénzügyi hozzájárulását igyekezett szigorú és ellenőrizhető kritériumokhoz kötni, a terhek nagyságát és a finanszírozás feltételeit tekintve egyaránt. A nemzetek felettség irányába való lépések fő feltételeként több évtizedes távlatban a gazdaságpolitikák irányvonalának harmonizálását tűzte ki.

Az 1990. évi német újraegyesítés az európai integráció alapvető helyzetét, erőviszonyait, Németország politikai-hatalmi szerepét és integrációs szerepvállalását döntően befolyásolta. Az újraegyesítés növelte Németország súlyát az európai integrációban és a nemzetközi politikában. Az egy főre jutó gazdasági teljesítőképesség terén azonban nagymértékben romlott az ország pozíciója. A keletnémet tartományok csatlakozása az 1990-es évek elején a gazdaság problémáit és finanszírozási terheit növelte, a tőke- és árualap növekvő részét külföldről belföldre irányította át. Az újraegyesített Németország nettó tőkeexportőrből átmenetileg tőkeimportőrré vált, és uniós partnereitől nettó erőforrásokat vont el – éppen akkor, amikor azok is megnövekedett deficitfinanszírozási gondokkal küzdöttek, kettős vetületben is: a belföldi állami költségvetési deficitek és az adósságállomány kamatterheinek problémáival, a külgazdaságban pedig a külkereskedelmi mérlegdeficit terheivel. A következőkben Németország Európa-politikájának gazdasági szempontból fontos témaköreit tekintem át, az újraegyesítéstől napjainkig.

Az Európai Unió koncepciójának kidolgozásában és elfogadtatásában Németország és Franciaország – különböző indítékok és érdekek alapján, de sajátos érdekközösséget létrehozva – egymásra talált. Ennek mélyen gyökerező okai között a politikai befolyás megerősítése, a nemzeti gazdaságpolitikai orientáció érvényesítésének szándéka, az egységes piac remélt haszna éppúgy szerepelt, mint Franciaország részéről az a törekvés, hogy az újraegyesített Németországot minél inkább „lekösse”, beágyazza az integrációba, melyen belül Párizs jobban érvényesítheti politikai céljait.⁴

Németország külpolitikai ereje és gazdasági teherbíró képessége között eltérés, sőt erős feszültség keletkezett. Az újraegyesítés előtt az NSZK nemzetközi gazdasági ereje meghaladta a politikai befolyását, azt követően azonban a kép fordított lett. Németország nemzetközi politikai és integrációs stratégiai súlya, szerepe jelentősen megnőtt, míg a belgazdaságban növekvő tehertételekkel kellett szembenéznie, nemcsak a keletnémet tartományok szanalása, hanem az össznémet gazdaság problémái miatt is

(iparszerkezeti, versenyképességi problémák kiéleződése, a jóléti rendszer több kulcsterületének finanszírozhatatlansága).

Az európai integrációban az 1992. februári maastrichti szerződés mérföldkőnek számít. Az európai uniós szerződésben, amelynek ratifikálásával 1993. november 1-jével jött létre az Európai Unió, Németország az elért integrációs eredmények összegzését és a jövőbeni restrukturált fejlődés intézményes alapját látta. A korábbi Bonn–Párizs-tengely Berlin–Párizs-tengelyként továbbra is fennmaradt, de a következő években a gazdasági nehézségek és az eltérő gazdaságpolitikai koncepciók miatt a két ország között súrlódások keletkeztek. A gazdasági integráció minden nagy horderejű lépésénél egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Nagy-Britannia érdekeivel, álláspontjával, magatartásával számolni kell, ezért a Berlin–Párizs-tengelyt valójában háromszöggé kellene alakítani, London bevonásával. Ez a gazdasági érdekkülönbségek és Nagy-Britannia mélyen gyökerező sajátos érdekei és külön stratégiája miatt nem valósult meg. A britek kimaradtak a Gazdasági és Monetáris Unióból is.

Maastricht másik nagy horderejű eredménye a Gazdasági és Monetáris Unióról szóló szerződés volt. Németország és Franciaország közösen dolgozta ki és együtt terjesztette be a GMU tervét, amely a közös valuta bevezetését és az euróövezet létrehozását tartalmazta. A pénzügyi stabilitásra vonatkozó maastrichti kritériumok a német stabilizációs irányvonalat rögzítették, s a német integrációs politika jelentős sikere volt, hogy Franciaország is elfogadta azt. A közös monetáris politikát túlnyomórészt, mintegy 95 százalékban, a német Szövetségi Bank (*Bundesbank*) szabályrendszere alapján alakították ki, és az Európai Központi Bankot (EKB) Frankfurt am Mainba telepítették. Az 1999-ben számlapénzként létrehozott euró 2002-ben tizenkét országban váltotta fel a nemzeti valutát. Ennek fő haszonélvezője már negyedszázada Németország.

Az eurózóna napjainkra tizenhét országra kibővített, átnevezett márkaövezetként működik. A német külkereskedelem azért tud újra évről évre rekordtöbbletet elérni, mert a közös valuta mellett a német gazdaság exportereje és versenyképessége megerősödött. Az euró bevezetése óta nem kell a márka felértékelődésétől és a partnerországok valutáinak leértékelődésétől tartania. A rendszeres – a legutóbbi években mintegy évi 200 milliárd eurós – német exporttöbblet a partnereknél viszont súlyos hiányként jelenik meg. Jórészt e deficitek hatására, a mediterrán országokban aggasztó pénzügyi válság alakult ki, amely ellen nem tudnak árfolyam-politikával védekezni. Az állandósult pénzügyi válság veszélyei miatt kellett kidolgozni az EKB stabilizációs programjait és mentőcsomagjait a 2010-es évek elején.

Az integráció egy másik alapvető folyamatának a betetőzése volt, hogy 1993. január 1-jén létrejött az EU egységes belső piaca (*Single European Market, SEM*), a négy szabadság elvének érvényesítésével. Az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlásának megvalósítása sokáig váratott magára, s jelenleg is inkább kvázi egységes belső piacról beszélhetünk. Német szempontból az áruk szabad áramlása kedvező, és

túlnyomórészt már korábban megvalósult. Az egységes szolgáltatási irányelvet csak 2010-ben sikerült elfogadtatni, tényleges megvalósítása gyakran akadályokba ütközik. (Pl. a nagy repülőtereken szabad landolási lehetőség már alig van a telítettség miatt.) A szabad tőkeáramlás az EU-ban 1990-re valósult meg, Görögország, Spanyolország és Portugália kivételével, mert ott csak 1994 óta érvényesül. Az EU-országokba irányuló német működőtőke-kivitel 1990 és 2011 között megtízszereződött, Ázsiába viszont húszszorosára nőtt. A sikeres EU-piaci szereplés mellett a német külgazdaság – és különösen a tőkekivitel – globális dimenziója, világgazdasági orientációja is megerősödött. A szabad munkaerőmozgás hatásai igen heterogének és korszakonként különbözőek Németországban. A német gazdaság 1960 és 1972 között igényelte és előmozdította mintegy 2,2 millió vendégmunkás beáramlását, akik többsége Törökországból érkezett. Jelenleg több mint 5,5 millió külföldi polgár él az országban. A németek a kívánatos, kvalifikált munkaerő beáramlását mindig is ösztönözte; a nem kívánatosak távoltartása viszont az egységes belső piac létrehozásával megnehezült, sőt nemcsak a munkaerő, hanem a személyek szabad áramlása is alanyi joggá vált. Az EU 2004. és 2007. évi keleti kibővítésénél Németország 5+2 éves derogációt kötött ki és alkalmazott a munkaerő-áramlás terén. Az elmúlt években mintegy százezer külföldi munkavállaló érkezett az országba évente.

A gazdasági fejlődés kulcskérdései közül a pénzügyi stabilitási és a növekedési probléma egyaránt kiéleződött az 1990-es években és az ezredfordulón, utána pedig a 2008–2009. évi válságban. Németország az EU 1996-os dublini csúcsértekezletén még csak stabilitási paktumot javasolt, Franciaország azonban kezdeményezte és ragaszkodott hozzá, hogy a megállapodásba kerüljön be a növekedés ösztönzése is, így végül 1997-ben stabilitási és növekedési paktumot fogadtak el. A német stratégia középpontjában a „stabilitással a növekedésért” alapelv áll, ami azt jelenti, hogy csak a pénzügyi stabilitás bázisán lehet egészséges, fenntartható növekedést megalapozni. A valóságban az ezredforduló körül és utána is mindkettővel baj volt, egyiket sem sikerült biztosítani. Németország évekre az EU leglassabban növekvő gazdaságává vált, és – Franciaországhoz hasonlóan – túlzottdeficit-eljárás indult vele szemben is, az államháztartási deficitküszöb túllépése miatt. Németországban ennek fő oka a keletnémet tartományok szanálására fordított mintegy évi 90-100 milliárd euró. Franciaország annak ellenére produkált hasonló, illetve nagyobb deficitet, hogy ilyen terhe nem volt. A 2004 utáni német pénzügyi konszolidációnak és növekedésnek a 2008–2009-es válság vetett véget.⁵

Az 1999. évi berlini csúcsértekezlet fontos állomás volt Németország Európa-politikájában. A konferencia fő témái közé tartoztak: az EU középtávú pénzügyi tervezése, a tervezett keleti kibővítés feltételei és pénzügyi hatásai. Egy német javaslat megkísérelte az EU agrárfinanszírozásának reformját – részbeni renacionalizálását – is elérni, de az ötletet a franciák elvetették. A németek kezdeményezték a regionalizmus felértékelését, támogatták a régiók Európájának megvalósítását. Ezt ismét Franciaország utasította el,

a regionális különállás veszélyétől féltve az ország nyelvi és civilizációs egységét. Egyértelmű, hogy ezek az alapvető koncepcionális, stratégiai nézetkülönbségek Németország és Franciaország pozícióinak és érdekeinek mélyreható eltéréseit tükrözték.

A német Európa-politika kulcskérdése a közösség kibővítési folyamatához való viszonyulás. Németország aktívan támogatta az EK kibővítését 1973-ban, 1981-ben és 1986-ban is, és azt igyekezett összekapcsolni az integráció elmélyítésével. Az EU kibővítéseinek sorában a leginkább problémamentes az 1995. évi volt, amikor Ausztria, Finnország és Svédország csatlakozásával fejlett, nettó befizető kis országok léptek be az Unióba. A német kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok szempontjából egyértelműen pozitív, hasznot hozó volt e három fontos partnerének csatlakozása.

Az EU keleti kibővítésében összeért a német kettős kötődés, Németország brüsszeli és közép-európai orientációja. Németország kezdettől fogva támogatta Kelet-Közép-Európa reintegrációját az európai gazdasági együttműködési rendszerbe. A rendszerváltás után mintegy két évvel, 1991. decemberben írták alá a visegrádi országokkal a társulásról szóló európai megállapodásokat. Németország nyújtotta, a legnagyobb finanszírozóként, már 1990-től a legtöbb hozzájárulást a PHARE-programhoz, majd az ISPA és SAPARD előcsatlakozási alapokhoz.

Az Unió tagállamai közül a kelet-közép-európai térségben Németország a legérdekeltőbb és a legérintettebb politikailag és gazdaságilag egyaránt. Ugyanakkor a német politikai és gazdasági kapcsolatrendszerben is csak a nyugat-európai és a transzatlanti kapcsolatok után következik a közép-európai térség. A gazdasági érdekviszonyok alapján a szoros regionális kötődést a politikai szempontok nagymértékben alátámasztották és megerősítették. A rendszerváltás kezdetétől, 1989-től mégis mintegy 15 évre volt szükség a kelet-közép-európai országok EU-tagságáig. Ennek okai rendkívül összetettek voltak. A maastrichti szerződés előkészítésével és megvalósításával kapcsolatos teendők, az EU intézményi reformjának kérdései, a Gazdasági és Monetáris Unió létrehozása, valamint a stabilitási és növekedési paktum kidolgozása – mindezek álltak előtérben az Európa-politikai prioritási sorrendben.

Az EU keleti kibővítése így hosszú, elhúzódó, többlépcsős folyamattá vált. 2004-ben a visegrádi országok mellett Szlovénia, valamint a három balti állam csatlakozott az Európai Unióhoz (Máltával és Ciprussal együtt), 2007-ben Románia és Bulgária, 2013 júliusában Horvátország vált taggá. A visegrádi országok EU-integrációja egyértelműen a német pozíciókat erősítette az EU-ban. A német piacépítés és gazdasági térnyerés folytatódott Kelet-Közép-Európában, és jelentősen megerősödött a 2004 utáni tíz évben. A V4-országok a piacok mellett azzal is Németország uniós tekintélyét növelték, hogy a tőlük származó beszállítások és import révén a német termelés olcsóbbá vált és költséghelyzete javult. A korábbi bővítéseknél az új tagok felvételével kapcsolatos német állásfoglalást mindig politikai szempontok döntötték el. Az 1995-ös és a 2004-es kibővítéseknél viszont a politikai és a gazdasági érdekviszonyok együttesen szerepeltek.

2004 kapcsán az elemzésekben felmerült, hogy Kelet-Közép-Európa növelheti az EU-n belüli gazdasági instabilitást és különbségeket. A 2008–2009 utáni gazdasági fejlemények viszont azt mutatják, hogy a pénzügyileg instabil Dél-Európával szemben Kelet-Közép-Európa stabilizálódó, növekedését beindító és az EU-ban felértékelődő régióvá és telephellyé kezd válni.

Németország szerepe az európai pénzügyi válság kezelésében és a stabilizációs programokban

A 2008-ban kezdődött és hatásaiban máig le nem zárult pénzügyi válság nyomán előtérbe került a gazdaságban a reálszféra és a pénzügyi szféra drasztikusan felborult egyensúlyának megteremtése – azaz az egyensúlyhiányoknak a belátható időtávon belüli csökkentése elkerülhetetlen feladattá vált az Európai Unió egészében, de a fizetésimérleg-többlettel rendelkező országokban, így Németországban is. Ez a szükséglet az államháztartás egyensúlyának megteremtésével és fenntartásával kapcsolatos költségvetési intézkedéseket helyezi előtérbe.⁶ A válság legsúlyosabb hosszú távú hatása az országok adósságállományának rendkívüli emelkedése. A költségvetési hiányokat viszont már rövid és középtávon le kell építeni az adósságszolgálati terhek csökkentése érdekében.

Németországnak az Európai Központi Bank által létrehozott pénzügyi stabilizálási alapokban való szerepvállalása kiemelkedő méretű és jelentőségű. Ezek 800 milliárd eurós nagyságrendje az éves brüsszeli költségvetés sokszorososa. Remélhető viszont, hogy e garanciaalapok pénzének jelentős részét nem kell majd lehívni. A brüsszeli költségvetésben vállalt szerepe eltörpül a különböző támogatási programokban való részvételéhez, a pénzügyi mentőcsomagokhoz, a hitelnyújtáshoz és garanciavállaláshoz történő hozzájárulásához képest. Az EU költségvetéséhez való nettó befizetői hozzájárulása 2011-ben 12,14 milliárd euró volt. Ez úgy keletkezett, hogy Németország az EU-költségvetésbe befizetett összesen 23,77 milliárd eurót, míg az EU-ból Németországba érkező transferek értéke 11,83 milliárd eurót tett ki. A két tétel különbözetéből az igazgatási kiadásokat (193,4 millió euró) levonva kapjuk meg a német befizetési többletet, a több mint 12 milliárd eurónyi hozzájárulást.⁷

Az európai pénzügyi stabilitási eszközt (*European Financial Stability Facility*, EFSF) 2010 júniusában, német–francia közös koncepció nyomán hozták létre. Az EFSF fő célját abban határozták meg, hogy „az egész euró valutaövezet pénzügyi stabilitását biztosítsa”. Ez az alap tulajdonképpen védőernyő funkciót hivatott betölteni. Az euróövezeti országok 780 milliárd eurós garanciaalapot hoztak létre, amely 440 milliárd eurós hitelezési kapacitással rendelkezik. Az EFSF létrehozásához Németországban egy, a stabilizációs mechanizmusra vonatkozó törvényt (*Stabilisierungsmechanismusgesetz*)

kellett elfogadni. Ez ellen többen is keresetet nyújtottak be a német alkotmánybírósághoz, abból a célból, hogy az EU ne válhasson „garancia- és transzferközösséggé”. Az alkotmánybíróság úgy döntött, hogy a garanciavállalás mértéke nem lépte túl azt a határt, amelynek nyomán a Szövetségi Gyűlésnek (Bundestag) az államháztartással kapcsolatos döntési jogköre csorbult volna. Ugyanakkor leszögezte, hogy minden további mentőcsomaghoz a Szövetségi Gyűlés költségvetési bizottságának a hozzájárulása szükséges.

Az EFSF a tőkepiacon vehet fel hiteleket, amelyekre az euróövezeti tagországok kvótájuk arányában garanciát vállalnak.⁸ Ez 50 százalékban a népesség számával, 50 százalékban a GDP-jükkel arányos. Németország részesedése 28 százalék, ami 123,2 milliárd eurót jelent. Feltétlenül szükséges helyzetben a Szövetségi Gyűlés költségvetési bizottságának jóváhagyásával a Németország által garantált összeg 20 százalékkal növelhető, azaz 148 milliárd euróra. A német–francia javaslat nyomán elfogadott konstrukció szerint a felvett hitelek nemcsak a teljes összeggel, hanem 120 százalékosan is garanciát nyújtanak. Ez azt jelenti, hogy a résztvevők a kvótájuk felett szükség esetén még 20 százalékos többletgaranciát vállalnak.

A hatos csomagot (*Sixpack*) Németország kiemelten szorgalmazta, és az EU döntéselőkészítő szakértői (köztük nagy számban és aktivitással a németek) konkrét mutatórendszert állítottak össze a mérhetőség érdekében. A hatos csomag négy fő intézkedése a stabilitási és növekedési paktum reformjára vonatkozik, kettő pedig a jelzőrendszer kialakítására és alkalmazására, valamint a korrekciós mechanizmusra.⁹

Az euró plusz egyezmény a versenyképesség növelésére irányuló csomag, amely kiegészíti az európai szemesztert és a hatos csomagot. Az európai szemeszter a nemzeti államháztartások tervezését és az európai stabilitási mechanizmust jelenti. Az utóbbiakat az Európai Bizottság és az Európai Parlament is jóváhagyta, így azok az Európa-jog részévé váltak.¹⁰ Az euró plusz viszont csak a résztvevők együttes működésén alapul, nem része a közösségi jognak. Ezt a gazdaságpolitikai koordinációt előirányozó egyezményt a német kormány az annak új minőségét biztosító megállapodásként értékelte.

Az európai fiskális paktum (*European Fiscal Pact*, EFP) a teljes hivatalos neve és célja szerint a Gazdasági és Monetáris Unió stabilizálására, koordinációjára és szabályozására irányuló egyezmény. A fiskális stabilitás megteremtése, az államadósság leszorításának stratégiája és a fiskális politika koordinációjának terén történő előrehaladás áll a paktum középpontjában. A szerződés tartalmáról 2011 decemberében egyezett meg huszonöt ország, az aláírásra 2012 márciusában került sor. Nagy-Britannia és Csehország nem csatlakozott az egyezményhez. Az EFP létrehozásában ezúttal is kezdeményező volt Németország, és a kidolgozásában is mértékadó szerepet játszott. A franciákkal való egyeztetések során sikerült közös álláspontot kialakítani, Nagy-Britannia viszont az egyezmény tartalmát nem tudta elfogadni. A paktum lényegét az államadósság hatékony kezelésére irányuló intézkedések alkotják.¹¹

Az európai stabilitási mechanizmus (*European Stability Mechanism, ESM*) 2012 szeptemberében lépett érvénybe, az euró-védőernyő részeként. 2013 nyaráig az EFSF-fel párhuzamosan működött, utána felváltotta azt. A GMU-val kapcsolatos költségvetési felelősségvállalásban a fiskális paktum és az ESM kiegészíti egymást. Az előbbi a hosszú távú célokat szolgálja, az utóbbi pedig a pénzügyi stabilizációt elősegítő finanszírozási támogatás eszköze, a gazdaságpolitikai feltételek, előírások betartásáért cserébe (ESM-szerződés, 13. cikkely). Az ESM leglényegesebb eszközei: a hitelek és a hitelgarancia-vállalások. Az ESM-szerződést 2012 februárjában írták alá Brüsszelben, és Észtország kivételével valamennyi tagország ratifikálta. Franciaországban mindkét parlamenti kamara már 2012 februárjában megszavazta a szerződést, Németország viszont csak 2012 szeptemberében, a német alkotmánybíróságnak az euróövezeti országok pénzügyminisztereitől általuk elvárt nyilatkozatnak az aláírása után hozott pozitív döntését követően. A német igény az EU-szerződés „*No bailout*” klauzulájának megerősítésére vonatkozott, amely tiltja az EU és tagállamai felelősségvállalását más tagországok pénzügyi kötelezettségeiért. Az ESM jegyzett tőkéje 700 milliárd euró, de ezt szükség esetén korlátlanul emelni lehet. Németország ehhez 190,02 milliárd euróval járul hozzá, ami 27,15 százalékos részesedést jelent. Az ország számára különösen problematikus az ESM-szerződés 25. cikkelye, amely szerint abban az esetben, ha egy ország befizetőként kiesik, mert maga is segítségre szorul, annak részesedését az ESM-ben részt vevő többi országnak kell átvennie és a hiányzó tőkét befizetnie, illetve garantálnia.¹²

A németek jogos aggodalommal követik, hogy az Európai Központi Bank elkezdte a veszélyeztetett euróövezeti országok államkötvényeinek megvásárlását. Ezzel az EKB gyökeresen szakított azzal a korábbi, saját statútumában rögzített alapszabállyal, hogy nem vásárolhat a tagországok államkötvényeiből – azaz pontosan az ilyen kötvények közvetlen vásárlását tiltotta meg. Az új helyzetet azzal legitimálták, hogy az államkötvények vétele most sem a kibocsátó országtól közvetlenül történik, hanem közvetítés-sel, az ún. másodlagos kötvénypiacon (*outright monetary transactions*).

Németországban a pénzügyi stabilizáció érdekében az állam nettó eladósodásának korlátozását törvénybe iktatták, plafonját 2011-ben rögzítették. Az adórendszer további reformjának alapelvéül tűzték ki a teljesítménynövekedés ösztönzését. 2011-től a német költségvetést konszolidációs pályára állították, melynek eredményeként 2013-ban nullszaldós, teljesen kiegyenlített költségvetést értek el, amire 1970 óta nem volt példa. Az államadósság arányának leépítése az éves költségvetés rendbetételénél hosszabb távú és sok áldozatot igénylő feladat.

A költségvetési és adósságkezelési célok megvalósítása lényegében teljesen leköti Németország pénzügyi erejét. A teljesítéshez a német államháztartás bevételi és kiadási oldalának tételeit egyaránt tartani kell, így nem marad pótlólagos pénzügyi erőforrása az EU-integráció finanszírozásának növelésére. Németország fenntartja legfőbb finanszírozói szerepét az eddigi nagyságrendben, de a támogatások bővítésére nincs

további mozgástere – ezzel a ténnyel az EU fejlődése, belső finanszírozása és a nemzetközi kapcsolatrendszer szempontjából, mint alapvető tényvel, feltétlenül számolni kell.

Az Európai Uniónak a 2014–2020-as időszakra vonatkozó költségvetési keretét az Európai Bizottság 2013 novemberében fogadta el, melyben 960 milliárd eurót, a tagállamok összesített bruttó nemzeti jövedelmének kerekén 1 százalékát irányozta elő. A kifizetési tervben 908,4 milliárd euró szerepel. Ebből a fejlesztéspolitika szempontjából a fenntartható növekedésre, a foglalkoztatásra és a versenyképesség javítására irányuló kiadások a legfontosabbak. Ezeket áttekintve azt láthatjuk, hogy a növekedési és foglalkoztatási célra eddig az EU-költségvetés 9,2 százalékát fordították; a következő, 2014–2020-as időszakban erre, a versenyképességi céllal kiegészítve, a költségvetés 13,1 százalékát szánják, ami 125,6 milliárd eurót jelent. A fejlesztéspolitika szempontjából az oktatás-képzés és a nemzetközi szakképzési és csereprogramokra szánt összeg a jelenlegihez képest 40 százalékkal nő.¹³

Németország a brüsszeli költségvetés és az európai pénzügyi stabilizációs programok fő finanszírozója. Ugyanakkor, mint említettem, tőkeerejét a belső stabilitás biztosítása nagymértékben leköti, ezért további pénzügyi transzferek helyett nemzetközi partnereinek saját stabilitásorientált gazdaságpolitikája átvételét, követését ajánlja, és az EU pénzügyi fórumain a fegyelmezett, szabálykövető stratégiát szorgalmazza. Az EU-ban nem a fizető, hanem a monetáris vezető szerep megerősítésére törekszik (transzferunió helyett stabilitásorientáció).

Kelet-Közép-Európa gazdasági helyzete és partneri szerepe

Közép-Európát földrajzilag, geopolitikailag és gazdasági összekapcsolódás szerint különbözőképpen határozzák meg. Földrajzilag Közép-Európát Németország, Svájc, Liechtenstein, Ausztria, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia alkotja. Földrajzilag definiált területe 1.036.052km², népessége 2013-ban meghaladta a 165 millió főt: 1990 óta mintegy 7 millióval növekedett, döntően a bevándorlás révén. A gazdasági összefonódás és a kapcsolatrendszer iránya alapján Németország, Ausztria, a négy visegrádi ország és Szlovénia alkotja Közép-Európát.

Közép-Európa helyzetét a rendszerváltásig hármass dezintegráció határozta meg: 1. a kelet-nyugati szétszakítottság, Kelet-Közép-Európa leszakadása a nyugat-európai fejlődési folyamatoktól; 2. a régió belüli dezintegráció, a kis KGST-gazdaságokat a Szovjetunió sugaras szerkezetben, bilaterálisan kapcsolta magához; 3. a belgazdaságot nagymértékben elszakították a külgazdaságtól, az állam külkereskedelmi monopóliuma, az állami szakosított külkereskedelmi vállalatok, a devizamonopólium és a kötött devizagazdálkodás révén. A negyedszázada végbement közép-európai rendszerváltás, a vasfüggöny lebontása és a német újraegyesítés egyszerre nyitotta meg a reintegrációnak és Közép-Európa regionális összekapcsolódásának fontos, nehéz és hosszú útját.

A rendszerváltások és a német újraegyesítés nyomán mind a kelet-közép-európai országok külgazdasági kapcsolatrendszere, külkereskedelmük iránya és szerkezete, mind Németországnak e térség országaival fenntartott kereskedelmi, gazdasági együttműködési és tőkebefektetési kapcsolatrendszere gyökeresen megváltozott.¹⁴ A német gazdasági és valutaunió 1990. júliusi létrejötte és a visegrádi országok külkereskedelmi reorientációja alapjaiban változtatta meg Németország és a térség közötti gazdasági kapcsolatok egész feltételrendszerét. A keletnémet tartományok és a régió országai közötti kereskedelem gyakorlatilag összeomlott, a strukturális egymáshoz kapcsolódást biztosító hosszú lejáratú kooperációs és szakosodási szerződések érvényüket veszítették, és megszűnt a volt KGST-országokbeli munkaerő foglalkoztatása a keletnémet tartományokban. A kereskedelem és a kooperáció rendkívüli méretű hanyatlása a korábbi szállítói kapcsolatok közel teljes dezorganizálódásával járt. A korábbi keletnémet export 94 százaléka szűnt meg. A keletnémet gazdaság, főként az ipari termelés visszaesése, az ipar megmaradt részének tulajdonos-, termelési-szerkezet- és piacváltása nem hagyott teret a korábban kialakult munkamegosztási, együttműködési irányok fenntartásának, még gyökeresen átalakított formában sem.

A német és a kelet-közép-európai költségshívonal, főleg a bérköltségshívonal terén kialakult különbség a korábbi keletnémet–visegrádi kooperációk folytatása ellen hatott, de növelte a nyugatnémet vállalatok érdekeltségét a kelet-közép-európai cégekkel folytatott bér munka- és beszállítói kapcsolatokban. A német vállalatok így tartósan megalapozták exportjuk növelését a visegrádi országok piacaira, és a térségből származó import, illetve beszállítások révén saját termelési *input*jukat olcsóbbá téve javították és javítják jelenleg is fajlagos költségshelyzetüket, így növelve versenyképességüket.

A közép-európai térség jelentős gazdasági, politikai, regionális tényezőt képvisel Európában. A 82,1 milliós népességű Németország bruttó hazai terméke 2013-ban 2737 milliárd eurót ért el. A négy visegrádi ország és Szlovénia együttes népessége 66,4 millió fő, az öt ország összesen 738 milliárd euró GDP-t állít elő. Az egy főre jutó GDP jelentős különbséget mutat a térség országaiban: Szlovéniában jelenleg 17.169 euró, Magyarországon 9.775 euró. A fogyasztói árak emelkedése a kelet-közép-európai térségben lelassult, Magyarországon 2014 elején nem volt infláció. A termelékenységi a bérek színvonalához képest magas. Az államháztartás deficitje a 2010-es évtized elején a régióban, Magyarország kivételével, meghaladta a maastrichti 3 százalékos küszöbértéket; hazánké viszont 2011 óta folyamatosan alatta van. A GDP-hez viszonyított államadósság a többi visegrádi országban jelentősen 60 százalék alatt van, sőt Csehországban 50 százalék körüli. Magyarország adósságállománya azonban viszonylag magas (minimálisan 80 százalék alatti), de finanszírozható, és az ország lényeges erőfeszítéseket tesz a csökkentésére.¹⁵

A maastrichti stabilitási kritériumok betartása terén a visegrádi országok teljesítménye hosszú távon javuló tendenciát mutat, és a pénzügyi stabilitás tekintetében

kedvezőbb a helyzetük a nyugat-európai országok, illetve az euróövezet átlagánál. Magyarország adósságállományának említett, 80 százalékos körüli mértéke jóval alacsonyabb az EU28-ak 2013. évi 89,8 százalékos átlagánál. (Összehasonlításképpen: Franciaország adósságállománya az éves GDP-jének 93,5 százaléka, Nagy-Britanniaé 94,3 százaléka, Olaszországé 133,0 százaléka).

1990 és 2013 között a visegrádi térségben a termelés, a piacok és a külkereskedelem szerkezete döntően átalakult, amiből ezek az országok és Németország is jelentősen profitáltak. Az említett 23 évben az integráció és a regionális fejlődés nyomán a kereskedelemteremtő hatások sokkal nagyobbak voltak, mint az a korábbi előrejelzések alapján várható volt.

A régió felértékelődéséhez fenntartható, jó struktúrában megvalósuló, megalapozott és finanszírozható fejlődésre van szükség. A humán erőforrás képzésének fejlesztése és hasznosításának javítása Kelet-Közép-Európában kulcsfontosságú feladat a felzárkózás tartós tendenciájának megalapozásában. A felsőoktatásban részt vevők száma 1990 óta egész Közép-Európában számottevően megnőtt. 2010-ben Németországban 2,56 millió fő tanult a felsőoktatásban, a visegrádi térségben összesen 3,21 millióan. Az egyetemi-főiskolai diákok száma Lengyelországban 2,15 millió, Csehországban 437.000, Szlovákiában 235.000, Magyarországon 389.000 volt. A képzés mennyiségi kiterjesztése mellett elsősorban annak minőségét kell fejleszteni és szerkezetét az igényekhez igazítani annak érdekében, hogy a munkaerő-potenciál értéke növekedjen.¹⁶

A visegrádi országok egymással és Németországgal való együttműködésének szükségességét a történelmi egymásra utaltság indokolja. A rendszerváltás után Kelet-Közép-Európában a nemzetgazdaságok újjászervezése és szanálása volt a fő feladat, egyúttal az EU-csatlakozás feltételeinek megteremtése került napirendre. 2004 után az EU-tagság pozitív hozadékának elérése, kiaknázása vált kulcsfeladattá, majd a 2008–2009-es válság negatív hatásainak tompítása, utána a kilábalás és a regenerálódás került a középpontba.

Az EU-tagság és a német kapcsolatok lakossági megítélése társadalompszichológiai szempontból érdekes. Egy nemzetközi felmérés szerint a kelet-közép-európai térségben a lengyelek és a szlovákok abszolút többsége igenli az európai uniós tagságot, a magyarok és a csehek közt ez az arány 50 százalékos alatti: Lengyelországban a lakosság 59,6, Szlovákiában 52,7 százaléka tartja jónak az EU-tagságot, míg Csehországban 42,6, Magyarországon pedig 47,0 százalékos ítélet pozitívnak azt. Pozitív a német újraegyesítéshez történő viszonyulás is. Közel negyedszázad távlatából Németország egységét valamennyi visegrádi ország lakossága kiemelkedő mértékben támogatja: leginkább a lengyelek (78,1 százalékos) és a magyarok (71,0 százalékos), de a csehek 67,9 százalékos és a szlovákok 62,0 százalékos is ezen az állásponton van.¹⁷

A rendszerváltás után 25 évvel a helyzetkép azt mutatja, hogy a fejlődés pozitív vonásai (kereskedelembővülés, technológiai korszerűsödés, új beruházások) ellenére

Közép-Európa keleti fele még mindig nem zárkózott fel a remélt és tervezett mértékben a nyugati részhez – Németországhoz és Ausztriához –, sőt a heterogenitás mellett a divergencia is fennmaradt. Megmaradtak és néhány területen nőttek is a közép-európai régió két része közötti és a visegrádi térségen belüli különbségek. A termékek és szolgáltatások árszínvonala Kelet-Közép-Európában viszonylag gyorsan felzárkózott az EU nyugati feléhez, különösen a kereskedelmi forgalomba kerülő áruk (*tradeable goods*) esetében – a bérszínvonal ennél sokkal kevésbé. A bérek aránya a megtermelt GDP-hez képest több időszakban is csökkent. A visegrádi országokban a termelékenység szintje jóval inkább megközelíti a fejlett EU-országok átlagát, mint a bérszínvonal. Ezek érzékelése jelentős frusztráció forrása és részben a kivándorlás oka a térségben.

Számos szűk keresztmetszet fennmaradt a visegrádi országokban, de az infrastruktúra lemaradása különösen szembetűnő és negatív hatású. Néhány területen, az informatika és a mobilkommunikáció terén ugyanakkor látványos fejlődés ment végbe. A közlekedés állapota viszont aggasztó: a visegrádi országok összeköttetése egymással nemcsak hogy nem javult, hanem inkább romlott. A térségen belüli nemzetközi repülőjáratok több vonalon leépültek, illetve megszűntek, a régió több fontos nagyvárosa a szomszédos országok fővárosából vasúton átszállás nélkül elérhetetlen. Nem épült ki az észak–déli összeköttetés tengelye sem vasúton, sem közúton. Ezeknek az akadályoknak a fokozatos leépítése, majd megszüntetése az egymás közötti és a német–kelet-közép-európai kapcsolatok fejlődésének is jelentős impulzust adhatna. E fejlesztésben fontos partneri szerepe lehetne Németországnak: az infrastruktúra-fejlesztésben nagy tapasztalatokkal rendelkező német cégek értékes megrendelésekhez juthatnának, megfelelő finanszírozási konstrukcióban, és a német technológiaexport is tovább növekedhetne. Az infrastruktúra-fejlesztés a visegrádi országokban a gazdaságfejlesztés, beruházásvonzás és a munkavállalás földrajzi rádiusza kiterjesztésének fontos eszköze a következő években.

Németország külkereskedelme a kelet-közép-európai országokkal

Németország külkereskedelme a kelet-közép-európai országokkal igen dinamikusan nőtt az 1990-es években, majd kissé nagyobb ingadozásokkal és differenciáltabban az ezredforduló után is. Mind a négy visegrádi ország fő export-erőfeszítéseit a német piacra koncentrálták. Ezek átmenetileg olyan sikeresek voltak, hogy a lengyel és a magyar, majd később a cseh térnyerés volt a legnagyobb – a kínai mellett – a német importban. Az EU-val kiépülő kapcsolatokban is a Németországba történő kivitel növelése vált a visegrádi országok exportjának fő irányává.

1993 és 2013 között a német export Kelet-Közép-Európába közel négyszeresére nőtt: 2013-ra 130,6 milliárd euróra. A térségből származó német import ugyanebben az

időszakban még gyorsabban növekedett: öt és félszeresére bővült (142,1 milliárd euróra). Kelet-Közép-Európa súlya a német összexportban az 1990-es évek elején 9 százalék körül mozgott, 2013-ra 11,9 százalékra nőtt.

A közép-európai térség egészébe (azaz Ausztriát is beleértve) irányuló német exportban 1993-ban a visegrádi országok és Szlovénia aránya alig haladta meg a 40 százalékot, míg Ausztriáé közel 60 százalékot tett ki. 2013-ra az arány megfordult: a visegrádi országok súlya a német importban 57 százalékra nőtt, Ausztriáé 43 százalékra mérséklődött. Ez azt jelenti, hogy a német külkereskedelemben Közép-Európán belül jelentősen felértékelődött a visegrádi térség súlya és szerepe. (8. táblázat)

Az 1993–2013-as időszakban Németországnak a visegrádi térségen belül Szlovákiába nőtt a leggyorsabban az exportja: közel 15-szörösére. De jelentősen emelkedett a Lengyelországba (8,5-szeresére), a Csehországba (7,3-szorosára) és a Magyarországra (6,6-szorosára) irányuló kivitele is. Németország fő külkereskedelmi partnereinek sorában az export tekintetében Lengyelország a 10., Csehország a 12., Magyarország a 17. helyen szerepel. A német importban Lengyelország a 11., Csehország a 12., Magyarország a 16., Szlovákia a 18. helyet foglalja el. (9. táblázat)

Az EU-csatlakozás nyomán és hatására a visegrádi országok közül Magyarországon, Lengyelországban és Csehországban is felgyorsult a Németországba irányuló export növekedési üteme. A Németországból származó import mindhárom ország esetében szintén jelentősen megélnkült, és – Csehország kivételével – még gyorsabban is nőtt az exportnál. A legutóbbi években, 2012–2013-ban kedvezően alakult Németország külkereskedelme a közép-európai országokkal. Az export és az import is dinamikusan fejlődött. A visegrádi országok és Szlovénia szempontjából különösen kedvező fejlemény, hogy 2013-ban Lengyelország kivételével valamennyi ország exporttöbbletet ért el a Németországgal folytatott kereskedelmében. Ez nagyrészt a betelepült külföldi működőtőke-beruházások hatásának köszönhető. 2012-ben Lengyelország mellett még Csehország teljesítménymérlege is negatív volt, a másik három országé viszont pozitív. A visegrádi országok és Szlovénia termelési telephelyként és – a válság után ismét növekvő fogyasztással – felvevőpiacként is hozzájárulnak a német gazdaság megélnküléséhez.

Kelet-Közép-Európa helye a német működőtőke-beruházásokban

Kelet-Közép-Európa a német FDI-export fontos célterülete. Németország a világ negyedik legnagyobb működőtőke-exportőre az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Svájc után. 1990-ben a német FDI-állomány világszerte összesen 115,79 milliárd eurót tett ki; ez 2011-ig közel tízszeresére nőtt: 1144,03 milliárdra. Jelenleg kb. harmincháromezer német vállalat működik szerte a világon, amelyek 6,2 millió munkavállalót foglalkoztatnak és mintegy 2300 milliárd eurós forgalmat bonyolítanak le.

A rendszerváltás előtt alig volt működő tőke Kelet-Közép-Európában. Negyedszázaddal ezelőtt csak Magyarországon és Lengyelországban volt német FDI: 1990-ben 136 millió euró nálunk és 13 millió euró a lengyeleknél. Az ezredfordulón már 23,93 milliárd eurós német tőkeállomány volt a visegrádi térségben és Szlovéniában, ami 2011-re 72,98 milliárd euróra nőtt. A német tőkeállomány nagyságát tekintve 2000-ben még Lengyelország állt az élen, 2005-től Csehország vált a fő célterületté. Jelenleg a kelet-közép-európai régióban befektetett német tőke 33 százaléka Csehországban, 30 százaléka Lengyelországban, 24 százaléka Magyarországon, 12 százaléka Szlovákiában és kevesebb mint 2 százaléka Szlovéniában található. (11. táblázat) Az összes német külföldi működőtőke-beruházás több mint 6 százalékát ebben a térségben valósították meg. Más dimenzióban nézve, a tíz közép- és kelet-európai országban beruházott német FDI 75 százalékát Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon fektették be.

Ágazati megoszlását tekintve, a visegrádi országokban befektetett német tőke egynegyedét az iparban ruházták be, kb. kétharmadát a szolgáltató szektorban és a kereskedelembe. Az iparon belül a közútjármű-gyártás, a telekommunikáció, a gépgyártás, az elektronika és a vegyipar szerepe kiemelkedő. A német beruházások makrogazdasági pozitív hatásain kívül rendkívül fontos a vállalati termékszerkezet megújításához nyújtott ösztönzés, a technológiai innováció és az üzemszervezés korszerűsítése is. A járműgyártásban a visegrádi országok a német külföldi tőkebefektetések vonzó célterületét jelentik. Német vállalatok ebben az ágazatban világszerte több mint 82 milliárd eurót fektettek be, ennek egynegyedét, több mint 20 milliárd eurót, a visegrádi országokban. A német járműgyártók külföldi befektetéseiben Magyarország a negyedik helyen áll, Svédország, Kína és az Egyesült Államok mögött. Jelentős német külföldi tőke van ebben az ágazatban Csehországban, Lengyelországban és Szlovákiában is – ezek a világ húsz legnagyobb személygépkocsi-alkatrészt exportáló országa között szerepelnek. A magyarországi gépkocsigyártás fellendülése elsősorban az Audi és a Mercedes beruházásainak köszönhetően folytatódik.

A működőtőke-beruházások a visegrádi országokban a termelési potenciál döntő fontosságú elemévé váltak. A beruházott FDI-állomány a bruttó hazai termékhez viszonyítva Magyarországon a legnagyobb, a GDP több mint 80 százalékát teszi ki; Csehországban majdnem 70 százalékot ér el, Szlovákiában 60 százalék feletti, Lengyelországban megközelíti az 50 százalékot.

A német vállalatok a visegrádi országokban magas termelékenységgű és nagy hozzáadott értékű, de kevésbé foglalkoztatásintenzív termelést valósítanak meg. Ennek a műszaki színvonalra, a termelési kultúrára, a munkatermelékenységre és -szervezésre gyakorolt hatása rendkívül pozitív. A német tőke hozzájárul a munkahelyteremtéshez is, de csak fajlagosan kisebb mértékben; elsősorban magasán kvalifikált munkaerő iránt támaszt igényt. 2013-ban a Magyarországon befektetett összes FDI-állomány mintegy 80 milliárd eurót tett ki, ennek nagyjából egynegyedét német vállalatok ruházták be. A kb. 7500 német vállalat jelenleg mintegy 300.000 főt foglalkoztat Magyarországon.¹⁸

A telephely megválasztásánál a bérköltségek és a járulékok alakulása, különösen a fajlagos bérköltség fontos, de nem döntő tényező. A legfontosabbnak a német cégek a jó gazdasági környezetet, a humán erőforrás minőségét, a piac növekedési dinamikáját, az infrastruktúra állapotát és a szolid, megbízható, kiszámítható gazdaságpolitikát tartják. Az órabérek alakulása mégis érdekes, mert könnyen összehasonlítható tényező. 2012-ben az átlag órabér Csehországban 10,7 eurót, Szlovákiában 8,6, Magyarországon 7,9, Lengyelországban 7,2 eurót ért el. Ezzel szemben Németországban az órabér 31,0 eurót, Svédországban 41,9, Belgiumban 40,4, Franciaországban 34,9 eurót tett ki.

A gazdasági fejlettség egyik legfontosabb mutatója a munkatermelékenység, amely különbözőképpen határozható meg. Az egyik módszer esetén az egy főre jutó termelési kibocsátás alapján számolunk. Ha az EU27-ek átlagát 100-nak vesszük, akkor 2012-ben Németország 106,7 százalék, Lengyelország 68,9, Csehország 74,9, Szlovákia 80,2, Magyarország 71,2, Szlovénia 80,6 százalékot ért el (vásárlóerő-paritáson számítva). Ha az egy munkaóra-ra vetített termelékenységet tekintjük, akkor Németország előnye még sokkal nagyobb, mivel ebben mérve Németország 125,2 százalékot, Lengyelország 55,7, Csehország 67,5, Szlovákia 73,9, Magyarország 59,5, Szlovénia 80,8 százalékot produkált.¹⁹

A beruházók számára a legfontosabb motiváció, döntési kritérium az adózás után elérhető nettó profitráta, euróban számítva. Ez az EU15-ökben a feldolgozóiparban 2-2,5 százalék körül mozog, Magyarországon a sikeres német cégek esetében ennek 3,5-4-szerese. A fajlagos termelési költségekhez viszonyítva magas és növekvő termelékenység, ha a humánpotenciál erősítésével párosul, tartósan vonzó telephellyé teszi Kelet-Közép-Európát. Az elérhető magasabb profitráta miatt a német cégek a felmérésekben egyértelműen úgy nyilatkoznak, hogy ha újra telephelyet kellene keresniük, ismét a kelet-közép-európai országokat választanák.

Az elmúlt negyedszázad mérlege

A német gazdaság fejlődése az 1990–2013-as időszakban összetett képet mutat. A kiválasztott és elemzett tényezők terén eltérően alakultak a német pozíciók, és részben a fejlődési trendek is eltérők, így nem összegezhetők egyirányú vektorba. Németország a világ harmadik legnagyobb gazdasága az Egyesült Államok és Japán mögött, Európában pedig a legnagyobb. A világexportban 2008-ig az első helyen állt, 2009-ben ezt a helyet Kína foglalta el, Németország a második helyre szorult.

Az 1990–2013-as időszak egészére rányomta bélyegét az újraegyesítés feladatrendszere. Németország közel 25 évvel ezelőtt, 1990. július 1-jén, nagyon gyorsan megvalósította a gazdasági és valutauniót, október 3-án pedig a politikai uniót. A 41 éves (illetve a második világháborútól számítva 45 éves) kettéosztottság hatásai azonban politikai, gazdasági, strukturális, morális, mentális, társadalompszichológiai, képzettségi,

innováció-befogadási, alkalmazkodási, vezetési téren, kulturális-civilizációs területen, sőt nyelvi kifejezési síkon is hosszú időre jelentős mértékben fennmaradtak. A belső migráció is folytatódott, s másfélmilliós nagyságrendet ért el. A sokkal nagyobb mérvű kelet–nyugati irányú migráció mellett egy fordított irányú is végbement: a nyugati országrészből köztisztviselők, hivatalnokok, vállalati szakemberek, főleg menedzserek és banki vezetők beáramlása a keletnémet tartományokba. Németország egész fejlődésére rányomták bélyegüket a nyugati és a keleti országrész közti eltérések kezelésének, finanszírozásának, csökkentésének feladatai. A keleti országrész támogatása évente 90–100 milliárd eurónyi összeget, azaz a német GDP 4–5 százalékát igényelte.²⁰ Ez 1990 és 2013 között összesen több mint 2000 milliárd eurót tett ki.

A német gazdaság legfőbb erőssége az 1990–2013-as időszakban az igen alacsony infláció, a gép- és berendezésberuházások jelentős mérete és aránya, valamint a magas megtakarítási ráta volt. Az újraegyesítés előtti német exporttöbblet átmenetileg csökkent, majd nemcsak újratermelték azt, de az aktívum újabb rekordmagasságba is emelkedett. Németország tartósan a világ legnagyobb áruexportőre volt, mígnem 2009-ben Kínáé lett az elsőség. A hatalmas exporttöbblet nyomán a német folyó fizetési mérleg is rendszeres, nagyarányú többlettel zárt.

Az államháztartás deficitjének mértékére éppen Németország és Franciaország javasolta a maastrichti küszöbértéket (a GDP-hez viszonyítva 3 százalékot), de nemsokára kiderült, hogy egyikük sem tudja betartani azt. Németország a központi költségvetés deficitjét 2007-re sikeresen minimálisra csökkentette, de az a válság nyomán újra felfszökkent. 2013-ra sikerült az országnak teljesen kiegyenlített állami költségvetést elérnie. Fontos tényező, hogy a németek esetében magas a megtakarítási ráta, s Németország nem szorul külső hitelforrásokra.

Németország az elmúlt közel negyedszázadban (is) szolid, sőt szigorú monetáris politikát folytatott. 1998 óta ez az akkor megalapított Európai Központi Bank keretében valósul meg, melynek monetáris politikájában a Bundesbank irányelvei pregnánsan tükröződnek. Az euró bevezetése pozitívan hatott a német gazdaságra, különösen az exportszektorra, amelynek az euróövezetben nem kell a versenytársak valutáinak leértékelésétől tartania, hiszen megszűntek a nemzeti valuták. Közös a pénz, közös a piac, de a gazdaságpolitikai feltételrendszerek, s főleg a gazdaságpolitikák iránya, jellege eltérő. A térnyerést vagy térvésztestést nagymértékben a gazdaságpolitikák minősége és konzisztens alkalmazása dönti el.

A 2008–2009-es válság több területen igen súlyos hatásokkal járt Németországban is. A gazdasági visszaesés mértéke reálértékben igen nagy volt (több mint 5 százalék), sőt nominálisan is csökkent a GDP. Az államháztartás bevételeinek aránya csökkent, kiadásai megnöttek, a deficit mértéke szintén megugrott. Az államháztartási hiány 2008-ban a GDP 3,4 százalékát tette ki. Az államháztartás bruttó adósságállománya 2010-re a GDP 82,5 százalékára ugrott, utána viszont – az évtizedünkben tapasztalható

folyamatos konszolidáció eredményeképpen, 2013-ban – sikerült azt 80 százalék alá csökkenteni, míg a fejlett, nagy európai uniós gazdaságokban és az Egyesült Államokban is tetemesen megnőtt az adósságtömeg.

A válság idején a munkanélküliségi ráta országos átlagban 9,2 százalékra szűkött fel, a keletnémet országrészben meghaladta a 17 százalékot. A munkanélküliség még nagyobb lett volna, ha nem terjesztették volna ki rendkívüli mértékben a részdíós foglalkoztatást (*Kurzarbeit*). A részdíóban foglalkoztatottak száma 1,5 millióra nőtt a válság nyomán. Ennek és a beindult fejlődésnek köszönhetően 2013-ra a munkanélküliek arányát csaknem felére, 5,4 százalékra csökkentették, abszolút számban 3 millió fő alá. A keletnémet tartományokban azonban a munkanélküliség még mindig kb. kétszerese az országos átlagnak.

A német gazdaság növekedési teljesítménye szerény mértékű, és egyelőre behatároltak a javításának lehetőségei. Ugyanakkor gazdasági potenciálja, technológiai fejlettsége, humán erőforrása és fejlett, nagy, igényes, jól fizető piaca miatt Németország vonzó, stabil partner Európában. Az ország Európa-politikájának gazdasági szegmensében mindinkább előtérbe kerül a normatív európai mellett a nemzeti érdekérvényesítő szerep.²¹ A stabilitásorientált stratégia leginkább a koncepcionális pragmatizmus keretében érvényesíthető.

Németország és Kelet-Közép-Európa gazdasági kapcsolataiban az elmúlt közel negyedszázadban a kereskedelem és a tőkekapcsolatok, beruházások játszották a fejlődés motorjának szerepét. Ezek jelentősége továbbra is fennmarad, de a humán tőke fejlesztésével kapcsolatos területeken – az oktatás-képzésben, a kutatás-fejlesztésben, a tudományos-kulturális cserekapcsolatokban – történő együttműködés a jövőben felértékelődő hajtóerővé válik. Kelet-Közép-Európában az integráció és a regionalizmus fontossága párhuzamosan, de nem egyformán változik a rendszerváltás óta. Valamennyi kelet-közép-európai ország termelési és exportszerkezete döntően (több mint háromnegyed részben) átalakult, de ez nagyban tükrözi a külföldi működőtőke-beruházások hatását. A visegrádi országok súlya jelentősen megnőtt a német külkereskedelemben és a tőkeexportban egyaránt. Minden visegrádi országnak Németország a legnagyobb külkereskedelmi, tőkenyújtó, technikaszállító és kooperációs partnere. A térség telephelyként felértékelődött a német beruházók számára. Közép-Európa nyugati és keleti fele között a különbségek fennmaradtak, de a válságrégiókhoz képest a térség az elmúlt években a nagyobb stabilitásával és a növekedés újbóli beindulásával felemelkedő pályára került, ami tartóssá válása esetén a felzárkózás alapját képezheti.²²

A jövő kulcskérdése Németországban: a követhető gazdasági modell kialakítása és a versenyképesség megerősítése a kettős szorításban – az Egyesült Államok technológiai fölényének és a kínai exportexpanszió nyomásának „harapófogója” között. A német gazdaság jövője növekvő mértékben függ néhány konkrét globális kihívásra adott stratégiai választól. Ezek: az energiatermelés és az energiahasznosítási technológiák

hatékonyságának fejlesztése (az utóbbi piaca az előbbihez képest 3,5-szeres ütemben nő), a tartós, racionalizált vízgazdálkodás, amelynek piaca a 2010–2020-as évtizedben jóval több mint kétszerese lehet az egész energiatermelésnek, továbbá a mobilitás biztosításával kapcsolatos infrastruktúrafejlesztés. A fejlesztés kulcsterületeinek kiválasztásától, az élenjáró technológiai beruházások megvalósításától, az emberi erőforrás struktúrájának és minőségének célzott fejlesztésétől függ Németország pozícióinak alakulása a nemzetközi versenyben. Az ország számára a világgazdasági versenyképesség erősítésének kulcsa az integrációs, regionális és globális dimenziójú kapcsolatrendszer egyidejű fejlesztése és harmonizálása.

Melléklet

1. táblázat

Németország fő makrogazdasági adatai az 1991–2013-as időszakban (éves növekedési ütemek, %)							
	1991- 1995	1996- 2000	2001- 2005	2006- 2010	2011	2012	2013
Bruttó hazai termék	2,0	1,9	0,6	1,3	3,3	0,7	0,5
Magánfogyasztás	2,3	1,5	0,3	0,7	2,3	0,8	0,9
Közületi fogyasztás	2,7	1,5	0,3	2,0	1,0	1,0	1,1
Állótőkeképzés	1,9	2,3	-2,0	1,4	6,9	-2,1	-8,9
Export	3,6	8,9	6,3	4,7	8,0	3,2	0,3
Import	4,9	6,3	3,9	4,8	7,4	1,4	1,0
Foglalkoztatás	...	0,9	-0,2	0,9	1,4	1,1	0,5
Aktivitási ráta	72,9	74,1	76,9	79,7	80,3	80,6	80,7
Munkanélküliségi ráta	7,4	8,9	9,6	8,3	5,9	5,5	5,4
Munkatermelékenység	1,9	1,0	0,8	0,5	1,9	-0,4	-0,1
Fogyasztói árnövekedés	3,0	0,8	1,5	1,2	2,1	1,6	1,7
Reálbér/fő	2,3	0,3	-0,6	0,1	0,9	1,0	0,2
Fajlagos reálbérköltség	0,0	-0,2	-0,9	-0,2	-0,2	1,6	-0,2
Állami kiadások/GDP	48,9	47,7	47,6	45,8	45,2	44,7	44,7
Állami költségvetés mérlege	-4,0	-1,8	-3,6	-1,8	-0,8	0,1	0,0
Államadósság/GDP (időszak végén)	55,6	60,2	68,5	82,5	80,0	81,0	79,6

Forrás: *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2013). 187. o.

2. táblázat

A bruttó hazai termék (GDP) alakulása (milliárd euró)						
	1990*	1995*	2000	2005	2010	2013
EU27**	...	7 013	9 262	11 062	12 337	13 068
EU15	5 439	6 741	8 764	10 396	11 346	11 997
Németország	1 245**	1 929	2 063	2 242	2 495	2 737
Franciaország	980	1 201	1 441	1 726	1 937	2 067
Nagy-Britannia	799	885	1 602	1 834	1 732	1 887
Olaszország	892	861	1 191	1 429	1 552	1 559
USA	4 519	5 626	10 717	10 112	11 253	12 607
Japán	2 411	4 025	5 056	3 666	4 150	3 760

Megjegyzések: * az adatok milliárd ECU-ben (1 ECU=1 euró)

** a keletnémet tartományok adata nélkül

*** a 2010-es és 2013-as adatok az EU28-ra vonatkoznak

Forrás: *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2009). és No. 3. (2013). alapján.

3. táblázat

1 főre jutó bruttó hazai termék (GDP) vásárlóerő-paritáson, százalékban (EU15=100)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU27**	...	86,2	86,8	88,7	90,4	91,3
EU15	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Németország	123,2*	111,2	102,8	103,6	107,1	112,2
Franciaország	100,0	100,0	100,1	98,1	97,9	98,2
Nagy-Britannia	94,5	97,5	103,3	108,1	101,8	102,2
Olaszország	101,8	104,4	101,4	93,0	93,2	90,0
USA	132,8	136,2	139,0	140,4	137,4	141,5
Japán	109,6	111,6	101,4	100,1	95,4	97,6

Megjegyzések: * a keletnémet tartományok adata nélkül

** a 2010-es és 2013-as adatok az EU28-ra vonatkoznak

Forrás: *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2009). és No. 3. (2013). alapján.

4. táblázat

Export a GDP-hez viszonyítva (%)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU27**	...	29,5	35,9	37,2	40,9	44,9
EU15	27,8	29,2	35,4	36,3	39,6	43,3
Németország	32,3*	24,0	33,4	41,1	47,6	50,4
Franciaország	21,2	22,8	28,6	26,1	25,5	27,4
Nagy-Britannia	24,0	28,2	27,6	26,4	30,1	31,5
Olaszország	19,2	25,7	27,1	25,9	26,6	30,4
USA	9,6	11,0	11,0	10,4	12,3	13,6
Japán	10,4	9,1	11,0	14,3	15,2	16,7

Megjegyzések: * a nyugatnémet tartományok adata

** a 2010 és 2013-as adatok az EU28-ra vonatkoznak

Forrás: *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2009). és No. 3. (2013). alapján.

5. táblázat

Import a GDP-hez viszonyítva (%)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU27*	...	28,1	35,7	36,5	39,9	42,1
EU15	27,2	27,7	34,9	35,4	38,6	40,5
Németország	26,7*	23,5	33,0	35,8	42,0	44,4
Franciaország	22,6	21,6	27,7	26,9	27,8	29,1
Nagy-Britannia	26,1	28,4	29,5	29,8	32,3	33,5
Olaszország	19,0	21,9	26,1	26,0	28,5	27,8
USA	10,9	12,3	14,9	16,1	15,8	16,7
Japán	9,4	7,7	9,5	12,9	14,0	19,4

Megjegyzések: * a nyugatnémet tartományok adata

** a 2010-es és 2013-as adatok az EU28-ra vonatkoznak

Forrás: *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2009). és No. 3. (2013). alapján.

6. táblázat

A folyó fizetési mérleg a GDP-hez viszonyítva (%)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU27*	...	0,3	-0,8	-0,3	-0,1	1,6
EU15	-0,7	0,4	-0,6	0,0	0,2	1,8
Németország	3,7*	-1,2	-1,6	5,2	6,4	7,0
Franciaország	-1,8	0,5	1,1	-1,8	-1,9	-1,8
Nagy-Britannia	-3,8	-1,2	-2,6	-2,6	-2,7	-4,3
Olaszország	-1,5	2,1	-0,1	-1,2	-3,5	1,0
USA	-1,3	-1,4	-4,1	-5,9	-3,3	-2,6
Japán	1,5	2,1	2,6	3,6	3,7	1,2

Megjegyzések: * a nyugatnémet tartományok adata

** a 2010-es és 2013-as adatok az EU28-ra vonatkoznak

Forrás: *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2009). és No. 3. (2013). alapján.

7. táblázat

Németország külkereskedelme 6 fő partnerországgal (millió euró)				
	Német export		Német import	
	1990	2013	1990	2013
Német export összesen	348 116,74	1 093 811,94	293 215,29	896 155,45
Franciaország	43 259,60	100 336,61	33 660,79	64 227,93
Olaszország	30 837,36	53 301,72	26 674,32	47 516,65
Nagy-Britannia	28 262,79	75 692,03	19 125,07	42 257,65
USA	24 034,27	88 375,08	19 030,28	48 526,48
Japán	8 949,45	17 125,29	16 872,42	19 497,16
Kína	2 156,87	67 025,44	4 135,72	73 376,51

Forrás: *Statistisches Bundesamt, Genesis-Online*, 2014 adatai alapján saját összeállítás.

8. táblázat

Németország külkereskedelme a közép-európai országokkal (millió euró)				
	Német export		Német import	
	1993	2013	1993	2013
Közép-Európa összesen	33 444,16	132 608,55	26 522,19	143 003,09
Lengyelország	4 960,36	42 288,58	4 416,83	35 783,20
Csehország	3 913,52	31 022,38	3 290,55	33 088,95
Szlovákia	717,32	10 652,45	762,37	12 274,27
Magyarország	2 637,43	17 402,32	2 314,26	19 525,95
Szlovénia	1 260,29	4 106,79	1 533,00	4 651,96
Horvátország	905,97	2 006,16	704,56	853,65
Ausztria	19 049,27	56 152,25	13 500,58	36 825,11

Forrás: Statistisches Bundesamt, Genesis-Online, 2014 adatai alapján saját összeállítás.

9. táblázat

Németország fő külkereskedelmi partnerei 2012-ben					
Német export			Német import		
Sorrend	Ország	Részesedés (%)	Sorrend	Ország	Részesedés (%)
1.	Franciaország	9,52	1.	Hollandia	9,53
2.	USA	7,91	2.	Kína	8,50
3.	Nagy-Britannia	6,58	3.	Franciaország	7,12
4.	Hollandia	6,47	4.	USA	5,56
5.	Kína	6,07	5.	Olaszország	5,41
6.	Ausztria	5,27	6.	Nagy-Britannia	4,79
7.	Olaszország	5,10	7.	Oroszország	4,67
8.	Svájc	4,45	8.	Belgium	4,22
9.	Belgium	4,06	9.	Svájc	4,14
10.	Lengyelország	3,84	10.	Ausztria	4,10
11.	Oroszország	3,47	11.	Lengyelország	3,68
12.	Csehország	2,87	12.	Csehország	3,66
13.	Spanyolország	2,84	13.	Norvégia	2,88
14.	Svédország	1,93	14.	Spanyolország	2,46
15.	Törökország	1,83	15.	Japán	2,40
16.	Japán	1,56	16.	Magyarország	2,06
17.	Magyarország	1,49	17.	Svédország	1,54
18.	Dánia	1,37	18.	Szlovákia	1,33
19.	Koreai Közt.	1,22	19.	Törökország	1,32
20.	Brazília	1,07	20.	Dánia	1,28

Forrás: Deutsch-Ungarische Industrie- und Handelskammer, www.duihk.hu/wirtschaft, 2013.

10. táblázat

Német működőtőke-beruházások állománya külföldön (millió euró)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011
Összesen	115 788	196 734	582 338	786 207	1 075 049	1 144 029
Európa	69 419	123 887	291 433	457 630	660 731	698 874
EU27	62 582	113 650	266 982	410 762	583 065	615 511
Amerika	37 770	58 336	246 308	269 386	296 980	312 667
Ázsia	5 181	10 117	34 111	45 728	89 971	104 171
Afrika	1 826	2 225	4 805	5 677	9 727	10 099
Oceánia	1 592	2 169	5 681	7 786	17 640	18 217
USA	27 453	42 661	213 405	234 031	240 578	253 872
Nagy-Britannia	8 987	18 994	54 215	96 554	107 133	117 124
Hollandia	7 545	13 164	36 518	38 655	65 515	81 864
Belgium	7 462	14 139	23 930	29 018	57 082	58 685
Luxemburg	4 270	8 220	19 958	41 285	45 186	50 028
Franciaország	10 775	16 054	33 003	39 362	47 021	47 047
Kína	83	811	5 618	10 954	29 484	38 795
Svájc	5 797	8 276	17 146	19 297	39 407	38 713
Olaszország	6 055	8 011	18 809	32 381	36 799	36 244
Ausztria	4 307	7 497	18 509	25 518	28 751	31 548

Forrás: *Deutsch-Ungarische Industrie- und Handelskammer*, 2012 és *Deutsche Bundesbank*, *Statistisches Bundesamt*, *Statistisches Jahrbuch* 2013 alapján saját összeállítás.

11. táblázat

Német működőtőke-beruházások állománya a visegrádi országokban és Szlovéniában (millió euró)					
	1990	2000	2005	2010	2011
Lengyelország	13	7 884	12 629	23 138	21 553
Csehország	...	7 293	15 332	23 490	24 099
Szlovákia	...	1 168	4 471	9 350	8 766
Magyarország	136	7 187	14 060	16 896	17 382
Szlovénia	...	394	634	1 188	1 180

Forrás: *Deutsche Bundesbank*, *Deutsch-Ungarische Handelskammer*, 2013.

Jegyzetek

- 1 Részletes elemzését lásd: Kiss J. László: „A német Európa-politika történelmi gyökerei és mai dilemmái”. In: *A Huszonötök Európai* (szerk. Kiss J. László). Budapest: Osiris, 2005. 102–182. o.
- 2 Kőrösi István: *Németország újraegyesítésének fő makrogazdasági hatásai*. Kandidátusi disszertáció. Budapest, 1993.
- 3 A nemzetközi összehasonlítás adatainak forrása: *Statistisches Jahrbuch*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt, klf. évfolyamai; *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2009). és No. 3. (2013).
- 4 Kiss J. László: „Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben”. In: *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben* (szerk. Kiss J. László). Budapest: Teleki László Alapítvány, 2005. 51–158. o.
- 5 Kőrösi István: „Németország – a nemzetközi pénzügyi válság és a belső problémák kezelése”. In: *Nagy EU-tagállamok és a gazdaság válság* (szerk. Somai Miklós). Budapest: MTA VKI, 2009. 52–67. o.
- 6 Rácz Margit: „Az eurózána kihívásai a válság nyomán kialakult helyzetben”. In: *A válság hatása az Európai Unió működésére* (szerk. Meisel Sándor). Budapest: MTA VKI, 2009. 99–116. o.
- 7 „Finanzplanung und Haushalt. Haushalt 2012 in Zahlen”. *Europäische Kommission*, http://ec.europa.eu/budget/figures/2012/2012_de.cfm. Letöltés ideje: 2014. február 18.
- 8 „About EFSF”. *EFSE*, <http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm>. Letöltés ideje: 2014. február 20.
- 9 „Six-Pack: Reform des Stabilitätspakts bestätigt”. *EurActiv.de*, <http://www.euractiv.de/finanzen-und-wachstum/artikel/six-pack-reform-des-stabilitatspakts-bestatigt-005460>. Letöltés ideje: 2014. február 18.
- 10 Az euró plusz egyezmény megalapozásáról: „Background on the Euro Plus Pact”. *European Council*, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/euro_plus_pact_background_december_2011_en.pdf. Letöltés ideje: 2014. február 18.
- 11 Elemzését lásd Karsten Herzmann tanulmányában: Karsten Herzmann: „Europäische Währungsstabilität über Bande gespielt”. *ZJS*, No. 2 (2012). Elektronikus változat: http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2012_2_538.pdf.
- 12 „Vertrag zur Einrichtung des europäischen Stabilitätsmechanismus...”. *European Council*, <http://www.european-council.europa.eu/media/582866/02-tesm2.de12.pdf>. Letöltés ideje: 2014. február 20.
- 13 „Council Adopts the Multiannual Financial Framework 2014–20”. *European Commission*, http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm. Letöltés ideje: 2014. február 20.
- 14 Kőrösi István: „Az újraegyesítés hatásai és Németország nemzetközi versenyképessége”. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 40. No. 6. (1993).
- 15 *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2013).
- 16 „Data”. *European Commission*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data>, 2013. július 29.
- 17 *International Visegrad Fund* 2011. évi felmérése.
- 18 *Deutsch-Ungarische Handelskammer*, 2013, www.duihk.hu/wirtschaft
- 19 *Statistical Annex of European Economy*, No. 3. (2013).
- 20 „Jahresbericht zum Stand der Deutschen Einheit 2013, Bundesregierung, Berlin, 2013”. *Bundesregierung.de*, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Infodienst/2013/11/2013-11-20-jahresbericht-dt-einheit/2013-11-20-jahresbericht-zum-sachstand-der-deutschen-einheit.html>. Letöltés ideje: 2014. február 22.
- 21 A német Európa-politika koncepcionális, intézményi, stratégiai változásairól részletes politológiai elemzést nyújt Kiss J. László: „Euróválság és intézményi hatalom: változások a német EU-politikában”. *Külügyi Szemle*, Vol. 10. No. 1. (2011).
- 22 Kőrösi István: „Közép-Európa helye a nemzetközi (európai) gazdasági, pénzügyi és innovációs folyamatokban”. *Külügyi Szemle*, Vol. 9. No. 1. (2010).

Résumé

Germany's Dual Ties: Germany's Economic Situation, Its Role in European Integration and Central Europe in the Period between 1990 and 2013

Twenty-five years ago, in 1989, within one and a half year, a series of events of world history led to the regime change and economic, financial, and then political unification of Germany in Central Europe. The essay gives an outline of the development of Germany's economic situation and international position in a period of nearly a quarter of a century, as well as Germany's role in European integration and Central Europe. The concept of dual ties means that Germany looks simultaneously towards the West, Brussels and the East as an economic and political key determinant of the Central European region. Based on two pillars, the dual ties of Germany are aimed at deepening and enlarging the integration in European politics and developing its relations to Central Europe. In addition to that, there is a third dimension meaning Germany's transnational and global relations became stronger in the past quarter of the century and Germany as an economic powerhouse was taking the role of a "global player", as well.